

Vojna a vojáci v díle Alšově a Jiráskově.

(Dokončení.)

IV.

„Myslil jsem na dni staré...“
Žalm 76 (77).

„Pojďte a poslyšte pověsti dávných časů...“

Tak začíná Jirásek svoje „Staré pověsti české“ (vyd. poprvé r. 1894 v Praze) z dob, kdy „ohromné pralesy se černaly po horách na pomezí a se svahů těch hor táhly se širošířými pruhy na míle hluboko do země“, která „čekala jen na dělný lid, jenž by užil hojných darů jejích. I přišel a nevzdělanou zdělal; zvelebil ji těžkou, lopotnou prací a svatou ji učinil tím potem svým a krví svou, kterou pak vylil v přemnohých bojích, háje prací svou dobyté země i svého jazyka...“

Počínaje bájemi a pověstmi z doby pohanské, o příchodu Čechově, o Krokovi a jeho dcerách, o Libuši, Přemyslu, dívčí válce, Horymírovi, o vrahu knížecího synka z Lučanského rodu, Srbínu Durynkovi, přechází Jirásek k pověstem z doby křesťanské, k pověstem o staré Praze, o Žižkovi, kutnohorských havířích, Bílé paní, o Růžovém paloučku, o blanických rytířích,

o chodském božím soudu, o Janošíkovi a Ječmínkovi a zaznamenává starobylá proroctví.

M. Aleš: Blaničtí rytíři.

Kus krásného mládí ozve se pojednou v duši nad nezapomenutelnou knihou Jiráskovou; sladké kouzlo vzpomínek na blahé ty doby dětských let,

kdy jsme s utajeným dechem poslouchávali staré ty zkazky tak, jak slychal o nich autor „Starých pověstí českých“ kdysi sám, v hronovském domově.

Vřelou láskou k lidu, jehož báječnou minulost tu vyličil, nábožnou úctou k této minulosti, ke vzácným památkám dávných ohlasů ducha českého, dýši Jiráskovy „Staré pověsti české“, tou vroucí láskou a úctou, o níž mluví jejich doslov:

„.... Šťastná buď, ó vlasti milá, silíš se pokolení tvé, ať přemáhá všechna protivenství, ať zachová svaté dědictví: mateřský jazyk i staré, dobré právo své. Mohutniž pokolení tvé prací a nadšením, aby pevně bylo jako skály a vždy plno síly.“

Ty staré zkazky přežily věky. Byly vypravovány za vlhých letních nocí v temnu starých lip i za zimních večerů při svitu krbu, když venku mrzlo a sněžilo, jen se chumelilo. Byly útěchou prostým srdcím, když bylo zle a smutno, když dolehly na vlast veliké vojny, když nastal nedostatek a hlad, když lid byl nevolný a ponížen a platy i robota ho utiskovaly. Tu těšily zarmoucená srdce. V nich byly vzpomínky na minulou slávu a veliké žaly, v nich byla i útěcha, že zase bude jednou dobře. Kolikrát jen poslouchaly zaniklé generace se zatajeným dechem pověst o svatováclavských rytířích, kteří dřímají v Blaníku a čekají, až budou do boje povoláni. Až bude v Čechách nejhůře a v zemi bude tolik nepřátel, že by celou zemi na kopytech svých koní roznesli, tu — jak stará pověst vypravuje — položí se vojska mezi Blaníkem a Načeradcem. Přijdou těžké doby a krvavé boje. Vrcholy stromů v blanickém lese uschnou, starý dub na temeni hory se zazelená a pramen u skály se tak rozvodní, že se bystřící povolí. Bude zoufalý boj. V rozhodnou chvíli se Blaník otevře a rytíři v plné zbroji se vyhrnou z hory. Svatý Václav na koni je povede. „A nastane boj tak krutý, že krev proudem poteče od Strahova až po kamenný most“. Tu svatý Václav na bílém koni a s korouhví v ruce cizozemce ze země vyžene a sv. Prokop, opat sázavský, s berlou bude mu pomáhati. Tak to čítal lid ve starém prořectví Sybillině i v prorocství Slepého mládence, který Karlu IV. zvěstoval osudy země české.

Pro bojovníky dob mytických nemá Jirásek podrobnějších historických pramenů a proto je kreslí jednoduchými, často monumentálními liniemi. Vzpomínáme při nich na Manesovy ilustrace k Rukopisům. To jsou bohatější vystávající před oči podle lidových tradic a romantického zbožnění, nadlidští hrdinové, v jejichž postavách jako by byl ukryt kus staré pohanské víry.

Podobně jest tomu i v „Nevolnících“ („Zlatá Praha“, 1884), povídce o životě ve starých kmenech českých IX. století a v tragedii ze slovenských dějin „Gero“. (Divadelní hry II. Sebr. sp. sv. 36. Poprvé v Národním divadle 17. listopadu 1904.) Tato doba byla Jiráskovi příliš vzdálena než aby ho přivedla k vytvoření většího historického obrazu z této doby a z doby pozdější, předhusitské, z doby rozkvětu rytířského života na našich hradech ve XIII. a XIV. století. Jest to jediné povídka pro mládež „Na Chlumku“, („Ze zašlých dob“, Praha, 1902), kde líčí dobývání hradu, a historický obraz z doby osudné bitvy na Moravském poli a po ní, „Obětovaný“ („Osvěta“, 1880; „Za bouře a klidu“, Sebr. sp. sv. 3.). Tento historický obraz začíná se 12. červencem roku 1260, dnem slavného vítězství Otakara II. nad Bélou Uherským u Kressenbrunu. Na rozlehlé rovině Moravského pole dozrula divoká vřava hrozná a krvavé bitvy. Poražený nepřítel utíká zmateně a bez pořádku. Poddaní a spojenci uherského krále Bély, Maďaři, Poláci, Slováci, Chorvati, Srbové, Bulhaři, Kumáni a divocí Tataři, ti všichni v šíleném zmatku vrhají se do vln Moravy, v níž se přemnoží topí a hynou. A za nimi živelnou silou žene se česká síla, bojovníci „železného krále českého“ Otakara II., kteří porážejí a rozprašují uherské vojsko. Přemysl Otakar II. úplně a slavně zvítězil nad králem Bélou, jehož vojsko bylo poraženo a jehož tábor

je dobyt. Druhého dne prohlédl si Otakar II. dobytý tábor. Poslechněme Jirásku, jak líčí tuto slavnou chvíli: „Král ve zlatohlavém zářícím hávu, statný muž postavy ušlechtilé, ne příliš vysoký, tváře hnědé, na krásném bělouši, jehož kropíř zlatem v jasném slunci se mihotal a třpytil. Před králem jelo na bohatě ladrovaných koních oddělení jeho železných mužů, kolem pak knížata a nejpřednější pánové ve skvostném odění a za nimi zase houf železných obrněnců, nad jejichž hlavami husté chocholy jen se houpaly. Radostný ryk sešikovaných houfů vítal vítězného mocného krále. Na volném prostranství zřízen byl polní oltář, před nímž král se svým komonstvem se postavil. Pražský biskup Jan s četnou asistencí přistoupil k oltáři. Kolkolet rozestavení železní mužové, za nimi nepřehledné pestré zástupy vojska, jež mezi stany se ztrácelo. Byl zářící den, jehož teplo mírnil chladivý větřík. Chocholy a péra na blyskavých helmicích se čechraly a vlály, praporec jednotlivých houfů vzdouvaly se a třepetaly vzduchem jako korouhev svatého Václava, pod kterou včera Čechové zvítězili a kterouž nyní nejvyšší korouhevník králi po boku držel. Nastalo na okamžik velebné ticho, až pojednou zahlaholil mocně zpěv biskupův i kněží: Te Deum laudamus! A širošířím prostranstvím vzezvučel hlaloh trub a kotlův.“

Vítězní bojovníci rozcházeli se po všech končinách moravské a české vlasti. A s nimi rozcházela se i sláva Otakarova a české zbraně a šířila se dál do Němec. Zemané a vladkyové vraceli se do svých vsí a tvrdí se svými houfy a korouhevní pánové v čele svých družin vjížděli do panských hradů. Nastala pozhnaná vláda „zlatého“ českého krále. V zemi panoval pořádek, pokoj a bezpečnost a slunce české slávy stálo na polední. A tu v roce 1277 ukázala se na nebi velká hvězda s bílým, zářícím ohonem, a ta věstila vojnu a s ní smutné časy. Proroctví se vyplnilo a český král Otakar vytáhl proti Rudolfovi, římskému císaři. A hrůzou i žalem zachvěla se země nad strašlivou zvěstí o osudné bitvě v den sv. Rufa, o zohavené mrtvole Otakarově, ležící v ponižení a prachu na Moravském poli.

A šel zármutek po širých vlastech a všude pláč a nárek. Královna a mladický Václav byli uvězněni a Braniboři řádili v zemi, drancovali, pálili a loupili. Ve jménu Otově vtrhla do Čech záplava cizinců, před nimiž obyvatelstvo prchá do lesů a skal, zachraňujíc alespoň holý život. „A nedivím se těm Němcům, že s námi tak jednají,“ žaluje Častolár, vladka Sebranický. „Proč mlčíme, proč se nebráníme? Voláme neustále: křivda to, do nebe volající bezpráví. A oni? I příkypnou třeba beze studu a zasmějí se: My máme moc! Jalovými slovy do větru svou bídu vyvolávat, tak za zdí, u ohniště naříkat a bédovat, to dovedeme! Toť naši zemi jejich koně na kopytech roznesou! Což bylo kdy slýcháno, aby v české zemi cizinec i přistěhovalý vládl, aby synům této země cizím jazykem se rozkazovalo? Na ránu ranou!“

Tu však ve východních a severovýchodních Čechách začala se vojna, aby Ota a s ním všichni cizozemci byli vypuzeni a v zemi nastal opět pořádek a pokoj. Sebrané vojsko českých pánů, za velení Závise z Falkenštejna, pod praporem královským zatlačovalo Branibory a krutě trestalo jejich domácí spojeince. Čechové, spojení jednomyslnou svornou vůlí zbaviti zemi strašného nepřítele, zvítězili proti veliké přesile a donutili Otu k vyjednávání a k vydání královce Václava. Na počátku roku 1283 zjevila se na nebi duha neobyčejné krásy, a ta věstila, že nastávají opět pozhnané časy. Mir vrátil se v těžce zkoušenou zemi... Kněz Bruno, statečný vůdce sedláků proti Braniborům, kronikář opatovický, zapisuje v klášterní paměti zprávu o slavném vítězství u Opatovic:

„.... Bůh lásky a snášenlivosti žehnej naší otčině! Když však zloba a panovačnost míru a právům jejím hroziti bude, dej ji hojně synů nadše-

ných, obětavých, svorných a vytrvalých, kteří by ji byli záštitou a hradbou nerozbornou . . . !"

Doba posledních Přemyslovců, zmatky mezivlád, panování dobrodružného Jana Lucemburského a požehnaná vláda Karlova leží mezi dějem „Obětovaného“ a dějem „Kolébky“ (Divadelní hry I., Sebr. sp. sv. 25. Poprvé v Národním divadle 11. prosince 1891). „Kolébku“ nazval bych smavým prologem vážné předhusitské trilogie „Mezi proudy“. V „Kolébce“ usmívá se bujný rozmar mládí, v trilogii od samého počátku blýská se z černých dusných mraků, visících hrozně nízko nad zemí, jež se otřásá temným duněním blížící se bouře a rachotem válečných vozů husitských.

Husitství jest Jiráskovi nejslavnější dobou českých dějin, poněvadž jest to největší vypětí národní síly. Proti všem, zvláště proti mocným tohoto světa, vyvěly tu přímo z hlubin lidu síly, že nad nimi užasl celý svět. Nikdy předtím a nikdy potom nebylo v našich dějinách mocnějšího lidového hnutí než bylo husitství. Rozlilo se jako zátopa po veškerém národě a zaplavilo jeho lidové vrstvy silou neodolatelnou. Z mravní síly národa rodilo se pak množství hrdin, známých i neznámých, kteří dovedli vykonati skutky hodné velikých hrdin mythických. Byla to slavná, heroická doba českého národa, doba heroismu fysických i mravních sil národa.

Od Jirásky máme celé dějiny husitství: od prvních záblesků až do posledního vybití jeho sil. Vznik husitství vyličil Jirásek ve své trilogii „Mezi proudy“ (I. Dvojí dvůr, „Světozor“, 1887; Sebr. sp. sv. 6.-II. Syn ohnivcův, „Světozor“, 1888; Sebr. sp. sv. 7.-III. Do tří hlasů, „Světozor“, 1890; Sebr. sp. sv. 8.). Jirásek líčí tu počátky husitství, vzájemně se proplétající proudy nových ideí a myšlenek, sleduje tu mohutné toto hnutí národní od samých jeho kořenů, z pramenů, z nichž vyvěralo, jimiž sililo, rostlo a zachvacovalo všechny vrstvy národa, aby posléze jako moře rozbouřené a hučící vyvalilo se až přes hranice království. „Mezi proudy“ vysvětluje počátky, či vlastně zrození největších dvou zjevů vlastního již husitství, totiž Husa a Žižky. Oba jsou tehdy ještě mladí a tedy teprve na počátku své životní dráhy. A tu jest jistě pro ně nejpříznavější, jak jim Jirásek dává srústi s tehdejší dobou, takže se tu objevují ne jako geniové, sestupující odkudsi mezi lid, nýbrž, naopak, jako prostí lidé, kteří právě z lidu vyrostli a v něm našli i svou budoucí pravdu. Vidíme zemana trocnovského dospívati v tiché idyle klidného zemanského života, vidíme jej bojovati v králově vojskě u Budějovic, setkáváme se s ním v Praze jako s poslem vítězství nad pány, vítězství, které přišlo pozdě. Jsme svědky idylky jeho lásky a štěstí mladého manželství a vidíme jej zdrceného nad spáleništěm rodné tvrze, přepadené rožmberskou chasou. Sledujeme jeho nerovný zápas s mocným nepřítelem, vladařem Jindřichem, až do plného zadostiučinění, jehož se mu dostalo od krále. Jirásek dal Žižkovi silný podklad životní i historický, neboť ten Žižka, který prožil tolik útrap, nemohl v rozhodné chvíli stanouti jinde než kde se bojovalo za nový sociální řád. Ne ze zvěle nebo z choutek válečnickových, nýbrž z vnitřní mravní nutnosti musil se Žižka, když se naplnila chvíle, postavit v čelo těch, kteří udeřili na nepřátele nové pravdy, nového života. Sám život udělal Žižku tím, čím byl, a proto byl potom tak silný a strašný, ale i tak pravdivý a mravní.

Stojíme před branou velikých dějů. Cítíme vanouti dech husitismu ze slov mladého trocnovského panice, jimiž odpovídá na otázku strýcovu, líbí-li se mu vojna: „Líbí, je-li nutná a spravedlivá. Ale začítí ji jako ten Rožmberský, toho bych nechtěl mítí na svědomí. Vojna jest trest boží a hrozný.“ Však za věc spravedlivou jde neohroženě v boj s nepřítelem mnohem silnějším, neleka se smrti a odvažuje se všeho pro vítězství pravdy. Tak vyrůstá

a zraje charakter trocnovského zemana, jehož jméno slávou a hrůzou mělo zachvěti celou Evropou...

V trilogii „Mezi proudy“ uvedeny jsou do pohybu všechny síly husitství. Celé stavy i jednotlivci tu uzrávají, aby ve chvíli, kdy budou povoláni, povstali a naplnili své poslání. Ne jednotlivci, nýbrž celé vrstvy, celý národ tu pracuje, každý po svém, na tom novém, co má přijíti. Proto jest husitská doba tak silná a tak plná, proto zachvacuje všechny složky života, složky národní stejně jako náboženské, složky sociální stejně jako hospodářské. Vrchol husitství vidí Jirásek v roce 1415 a pak zejména v roce 1419—1420. To jsou totiž léta, v nichž vypětí husitské síly jest největší, a poněvadž Jirásek ctí a obdivuje v husitství především sílu, jest přirozeno, že její nejvyšší vypětí jest mu i vrcholem husitství.

V roce 1415 vypjala se nejmocněji duchovní, mravní síla husitství smrtí Husovou. Kazatel betlémský, nejvznešenější postava našich dějin, jest středem pětiaktové historické hry Jiráskovy „Jan Hus“ (Divadelní hry III. Sebr. sp. sv. 36. Poprvé v Národním divadle 31. října 1911.). „Zemdlit, uštvaťi mne chtějí, ale raději zemru než bych přestal.“ Tak praví Hus v posledním jednání Jiráskovy historické hry. A tak se také stane. Až do konce stojí tu Hus jako symbol mravní síly, již nedovedly zhroutit ani nejhorší úklady a protivensství světa.

Po tomto vzepětí síly velkého českého člověka přichází pak v letech 1419—1420 ještě mohutnější vzepětí síly celého českého lidu, když povstal, aby skutkem naplnil slovo svatého mistra. Tento velkolepý, v celých našich dějinách ničím nepředstížený obraz národní síly uchvacoval Jiráska takřka od počátku, jak ukazuje již jeho „Slavný den“ (Šimáčkova „Libuše“, 1879), ale proto také neustal, až jej zachytil ve svém mohutném díle „Proti všem“ („Zlatá Praha“, 1893; Sebr. sp. sv. 19.). Jako by tu byly balvany v těžkém pohybu, stále prudším a prudším, až se řítí s nezadržitelnou silou ku předu, ničíce vše, co se jim postaví v cestu.

V první části „Proti všem“, ve „Skonání věků“, hoří nebe rudou záplavou zkázy, již noví lidé nesou do starého, odumirajícího světa. Již ve vstupní scéně duní a burácí bouře husitská v živelném rozpoutání sil. Probošt vypáleného louňovického kláštera s novickou Martou a starým sakristiánem prchají před husitským houfem, který se svými kněžími v čele, v zápalu náboženském, za zpěvu husitských písní boří, pálí a ničí zboží nepřátel kalicha a Tábora, plení kostely a „popské“ domy, drancuje kláštery, ničí všecko tu „nádheru modloslužebnou, antikristovu“, mešní roucha, kalichy a zlaté monstrance. A všude tam, kam přijde, hrnou se k němu nové zástupy, nové proudy, které odhazují rýč, lopatu a opouštějí pluh. Sedláci, měšťané, zemané a vladkové prodávají statky, zapalují je v slepém fanatismu a jdou s rodinami za „bratřími a sestrami“, za kněžími, kteří hlásají „nastalý čas skonání věků“, Kristem předpověděný, čas pomsty mečem a ohněm, kdy „Kristus pán přijde sám tělesně“. V těchto lidech jest strašlivá důslednost. V ní rodí se však nové město Tábor, nový svět, v němž mají býti spasení všichni, kdož jsou čistého srdce. A tak z rudé té záplavy svítí tu jasný, bílý oheň, který přímo kouzelnou mocí láká k sobě ty, kdož trpí nedostatkem víry ve svět starý. Skonání věků, z něhož se rodí nový, věčný život, život čistého ducha.

Z této půdy vyrůstá dvojí síla. První z nich jest síla duchovní důslednosti. To jest ona síla, jež nedovolovala čistému duchu, aby stanul v hledání pravdy, nýbrž, jež jej vedla stále dále a dále, až k oblasti, kde již se ztrácela v extasích ducha, kdež však stále ještě zachovávala svou nezlomnou sílu. Druhá síla jest vojenská, ovšem vojenská ve smyslu tábořském. Bratři se chystají k boji za novou pravdu, neboť cítí, že nestačí ji mít, nýbrž že jest nutno ji i brániti, a zbrojí se tudíž vším, co je může

učiniti silnými bojovníky. Zbrojí se duchovně, aby byli vytrvalí a odvážní, jak káže duch pravdy; a zbrojí se i fysicky, jak káže zákon války.

„Na božím přikázání je pře naše založena,“ praví rozváznému lidu prostovlasý kněz s rudým znamením kalicha na šeré sukni, „a v tomto boji,

bratři, vedete pravý řád boží. Silni buďte k boji, bojujte mužsky až do hrdel ztracení proti tomu luciferu pýchou pozdvíženému a proti jeho pomocníkům vražedným, okrvavělým krví vašich věrných bratří a sester. Buďte silni a zmužile se mějte, nebojte se ani se nelekejte tváří svých nepřátel, nebo Hospodin, Bůh váš, on je s vámi, neopustí, nezanechá vás.“ A Žižka mluví svým houfům v posledním okamžiku před krvavou bitvou: „Neb jdeme, bratři, do boje božího, pro milého Pána Boha, pro vysvobození pravdy zákona božího, ku pomoci věrným církve boží a zvláště jazyka českého a ku potupě a pomstě všech jejich zloskvrníků a zhoubců. Proto buďte srdce dobrého a s těmi cizozemci a zhoubci bojujte mužsky. Heslo si pamatujte a prostě milého Pána Boha, ať nám ráči pomoci a zvítěziti.“ Krucíadou (II. díl „Proti všem“), cestou křížovou vlečen jest český národ, všechna země, zmitaná válečnou vichřicí, fanatickou nenávistí jedněch proti druhým, vydaná bez obrany v plen ukrutností křížáckých vojsk, divokých hord Žikmundových, kteří s rozkoší koupají se v české „kacířské“ krvi. Žikmund v nádherném průvodu přijíždí do věrné jemu Kutné Hory, kam utekli se z měst vypuzení Němci, uprchlí mniši a mnišky z vypálených klášterů, kde vypisovány ceny za každého českého „kacíře“, jichž na sta bylo naházeno do šachet. K Žikmundovi posílá posla, Louňovického probošta, pan Oldřich z Rožmberka, jenž,

M. Aleš: Útok husitské jízdy.

ač sám kališník, přeje spojití se s císařem proti Tábořským, kteří množství škod natropili na jeho statcích. Přichází s císařem vyjednávat i poselstvo Pražanů, opuštěných pány, zrazených vladařem království českého Vartemberským, jenž vydal Zikmundovi hrad královský. Císař však nevyjednává; přikře diktuje své podmínky, kterých Pražané nepřijmou, spojí se s Táboři, Žižka přichází Praze na pomoc a slavným vítězstvím na hoře Vítkově, nad ohromnou přesilou křížáckých vojsk osvobozuje Prahu. Sektářství, vedené fanatickými blouznivci a stupňované až k adamitskému šílenství prohlubuje víc a více vnitřní rozkol Tábořů. (III. díl. Boží zástup.) Příkrá radikálnost Tábořů v otázkách náboženských narazí tu na mírný, světštější názor Pražanů, kteří nelibě, mračně přihlížejí, jak zfanatisovaný dav Tábořů vyhazuje mešní roucha, obrazy a sochy z pražských chrámů. Táboř jest zachráněn hrdinnou a včasnou pomocí 300 jezdců, kteří po vítězství na Vítkově přispěchali na pomoc. „Boží zástup“, adamité, jsou Žižkou zničení a rozmetáni. Rozvrat zachvátil však již Táboř a tušíme, že ve skrytu hlodati bude dále. Apotheosa vítězné síly národní přechází tu v ponurý a tragický obraz divokého fanatismu, šílenství krve a smyslu, ducha, živého nezdavými halucinacemi. A tu nastává sklon, úpadek hnutí. „Proti všem“ podává nám husitství pouze v jeho největší síle, vnitřní a vnější. Myšlenková energie Tábořství jest tu úžasná a její kvantitativní rozmach v bitvách s křížáky přímo ohromující. Ale tím jest také vrchol hnutí překročen. A tak jest „Proti všem“ svrchovaný obraz české síly duševní i fyzické.

V románě „Proti všem“ jest Žižka vítězným bojovníkem, ovládajícím své šiky nejen podivuhodným strategickým uměním, ale i železnou, tuhou kázní, jež žádá bezmeznou poslušnosti, přísných mravů a ducha zaníceného pravdou boží. Žižku jako člověka, v jeho lidském štěstí a osudu, poznáváme z trilogie „Mezi proudy“. „Proti všem“ líčí nám Žižku již pouze jako božího bojovníka, jako zosobnění národní síly, symbol nejslavnější české minulosti.

Z téže doby vyrostlo i mohutné čtyřaktové drama Jiráskovo „Jan Žižka“ (Divadelní hry II., Sebr. sp. sv. 36. Poprvé v Národním divadle 4. července 1903).

Jako moře přelily se proudy vítězných Husitů po smrti Žižkově daleko přes hranice království, do Uher, do Slezska, Bavor, Durynska, Frank, Lužice a Rakous. V této době sblížili se Čechové bratrsky s národem polským, jehož král Vladislav byl prostředníkem mezi Čechy a Římem a s nímž Prokop Holý v červnu roku 1432 v Pabianicích vyjednával o „vzájemnou pomoc a spolek polského národa s českým proti všem národům, obzvláště pak proti národu německému“. Takový jest historický podklad „Tčevské hranice“ („Květy“, 1890; „Z různých dob“, II., Sebr. sp. sv. 12.). Je-li „Jan Hus“ obrazem počátků velkého národního hnutí za svobodu svědomí a očistu církve a „Jan Žižka“ hrdinným eposem slávy a moci kalicha, uvádí nás historická hra „Jan Roháč“ (Divadelní hry III., Sebr. sp. sv. 41. Poprvé v Národním divadle 25. října 1918) v samu pochmurnou tragedii lipanskou, která byla hrobem Tábořů. Titulní osoba, Jan Roháč z Dubé, jest z rodu těch husitů, kteří údivem a bezděčnou úctou naplňovali celou Evropu: žulová postava, tvrdá, neohrožená a neústupná ve své věrnosti myšlence, ideálu v hrdinnosti, která přese všechny překážky a nebezpečí neleká se jíti za hlasem svého svědomí proti všem, „do poslední krve vyhlítí“. „Bouře jde za mnou a udeří tebe i tvůj rod!“, věští přísně Zikmundovi Jan Roháč z Dubé, odcházející na smrt, jsa pozdravován nadšeně zástupy.

Na lipanské pláni byl konec tábořské slávy. Dále však bujelo nezdravé náboženské blouznění. Tato chmurná léta polipanská, „příběh z letopisů adamitské sekty“ zachytil Jirásek v „Zemance“ („Zlatá Praha“, 1885, Šimáčkova „Libuše“, 1887; „Domů a jiné obrázky“, Sebr. sp. sv. 24.).

Na půdě uherské dohasíná sláva českého husitství. Jirásek sleduje osudný ten konec ve třech rhapsodiích „Bratrstva“ (I. Bitva u Lučence. „Zlatá Praha“, 1898—1899, Sebr. sp. sv. 28. — II. „Mária“, „Zlatá Praha“,

1903—1904, Sebr. sp. sv. 32. — III. „Žebráci“, „Zlatá Praha“, 1907—1909, Sebr. sp. sv. 35.). Za nezletilosti Ladislava Pohrobka, když v Čechách správu země vedl Jiří Poděbradský, hájil v Uhrách Jan Jiskra z Brandýsa, „hejtman

vrchních krajín kráľovstvá uherského najvyšší,“ dedičtvi „dĕfátka Ladislava“ proti gubernátoru země uherské Jánuši Huňadovi, jehož Jiskra neuznával. Tehdy slovo Jiskrovo platilo v celé „horní zemi slovenské“, „od libezné doliny Váhu až po tatranské štíty a za ten val podoblačný, za jeho chmurné tmavé jezera až po hranice Polska a k východu až tam, kde Hernad z hlubokých hvozďů mezi horami ke Košicům se vytočil a dále až k Bodrogu řece, k jejím zasmušilým rovinám, nad něž v obzoru se usmívá libé modravo tokajských vrchů...“ Tu všude bil se Jiskra. A s ním bije se „Bratrstvo“, „toto mocné a strašlivé těleso válečné“, jemuž válka řemeslem a živobytím, jehož houfy „pracovaly polem“ a byly rozmetané po různých dalekých končinách na Litvě i v Polsku, v Rakousích, ve Štýrsku, v Uhrách i na hranicích tureckých. Pustiny a hory je dělily, ale houfy toho Bratrstva věděly o sobě, hlásily se k sobě a přicházely k sobě. Cítili se tělesem jedním, volným, neobmezeným, žijícím jenom podle vlastních zákonů. Jeho hejtmané, většinou z drobné české šlechty, prošli ohněm válek ve své vlasti, když bojovali v obci Sirotků nebo Táborů, žáci ještě Žižkoví a Prokopovi. A veleli houfům, z nichž přemnoží ještě, jako jejich hejtmané, bili se doma za pravdu boží a kalich i na obhájení „jazyka slovanského, zvláště českého; teď v cizině za žold.“ Po boku českých rot bojovalo tehdy i slovenské zemanstvo i lid a s nimi nejeden Polák a Malorus. To byl „onen věk, jenž plýtl krví, ale zsilil slovanský kořen.“

Rušné obrazy života v táboře „bratříků“ i nádherných stanů uherských magnátů, jásot vítězství i pokoření poražených, muka a steny surově trýzněných a usmrcovaných zajatců, ohnivá, vše podstupující a vše obětující láska k vlasti i bídná zrada za jídácký groš, bujně, nevázaně veselí a těžkopádné žerty kol táborových ohňů i tiché vzpomínky na domov a rodnou tvrz, divoká nenávisť, zuřivost a mstivost, vášeň a sladká něha lásky — to vše vystupuje barvitě a pestře z rámce děje. Před námi ožívají postavy husitských kapitánů, zjižvený, větry ošlehaný, ohněm osmahlý Pobera z Lomu, Talafús, Janko Kozic a Aksamit. Žijeme s nimi, slyšíme jejich kletby, výkřiky jejich radosti, jejich nenávisti, hněvu a lásky a jejich těžkopádné žerty. Chápeme, proč si tak oblíbili válečnický život a nemůžeme jinak nežli si zamilovati ty drsné bojovníky, kteří jsou ve svých srdcích dobrými českými hochy, obdařenými strašlivou chrabrostí. Pociťujeme s nimi trochu lítosti nad jejich hrdinstvím, vyplýtváním nadarmo...

M. Aleš: Janko Kozic Vlk.

Dne 7. září 1451 dobylo Bratrstvo slavného vítězství u hradu Lučence a následoval smír v Rimavské Sobotě, po němž Jiskra zůstal pánem dobytého území, získav vedle toho válečné náhrady deseti tisíc dukátů.

Dvě léta potom, roku 1453, uvolil se konečně poručník mladičského krále, Fridrich IV., císař německý, vydati Ladislava a tak došlo ke slavné korunovaci v Budíně. A tehdy poděkoval Ladislav panu Jiskrovi za věrné služby. Huňady dostal válečnou náhradu, českému Jiskrovi zůstalo za věrné služby jen šest stříbrných penízků, jež kdysi od královského děčka dostal a které nosil na hrdle zavěšené na zlatém řetězu. Jiskra, poslušen rozkazu krále, Bratrstvo rozpustil; leč neuposlechli všichni. Pod hejtmanem všeho Bratrstva, přísným, důsledným představitelem Starého Tábora, Janem Aksamitem z Liděřic, bojovalo Bratrstvo dál, hajíc dobytého území nejprve proti jeho synu Matyáši, pozdějšímu králi uherskému. Za zničený Táborek český vztýčil Aksamit baštu husitů ve Spišské stolici, na Zelené hoře u Hrabusic. Petr Aksamit, zeman českého jihu, majitel nevalné tvrzky s dvorem, kdysi hejtman v tábořské obci „polem pracující“, který kdysi hospodařil na nevalném zboží, vládl a poroučel nyní široko daleko mezi ohromnými horami, kolika hradům a posádkám. Přes to byla však zbytkům českých husitů souzena zkáza.

Spišský hrad padl zradou, a tím byl učiněn průlom v moci Bratrstva. Druhé Lipany čekaly je u Šaryšského Potoka. Leč ani tu vojna neskončila. Jiskra neuznal po smrti Ladislavově Matyáše králem a boj vzplanul znovu. Až co meč nedokázal, zmohla kouzelná moc zlata. Matyáš koupil bratřícké hejtmány, koupil i samého Jiskru, jenž marně čekaje pomoci z Čech, od Jiříka Poděbradského, přijal z rukou Matyášových uherské magnátství a 25.000 dukátů. Roku 1457 u Kostolan rozprášili Uhři poslední zbytky českých husitů. Bratřiči rozprchli se po cizích službách. Sloužily brzy té, brzy oné straně, jak která platila. Byli pořád „bratři“, ale říkali jim „žebraři“. Hejtmanský typ pravého válečníka husitského vykreslil Jirásek též v „Blažej Chotěřinském“ („Květy“, 1883; Sebr. sp. sv. XI.). Blažej Chotěřinský, nejvyšší hejtman ve vojskě krále Jiřího, ztratil za hájení Hodonína proti Uhrům veškerou svou radost a pýchu, své dva syny, z nichž jeden těžce raněn umírá, hlavu druhého pak nalézá starý hejtman mezi těmi, jimiž Uhři v surové svévoli střelili na hrad. Zoufalý bolesti a hněvem hyne Blažej Chotěřinský při smělém výpadu do nepřátelského tábora, jímž chtěl pomstít smrt svých synů.

Jirásek jest uchvácen smutkem nad pádem husitství. S bratříky padá stará česká síla, a co zůstává, jest jen smutný ohlas někdejší jich slávy. Tu náladu má již „Hejtmanská sláva“ („Květy“, 1883; Sebr. sp. sv. XI.), v níž Jirásek vyličil návrat Talafúsův do domova. Neslavně vrací se domů, do ostrovské tvrze na Chrudimsku, slavný vítěz Jagerský, nejpřednější hejtman Jiskrův, Jan Talafús. S chudým vozem, s jediným sluhou přichází kdysi velitel Košic, Rychnavy a Šaryšského Potoka do domu své sestry, již před lety v návalu šlechtetnosti otcovské zboží daroval. Před dvaceti lety vyjel ze své rodné krajiny, jež mu nestačila. Byl mladý, měl ohnivou krev a statečnou mysl; vyjel radostně, na krásném koni a v čisté zbroji, jako by jel pro nevěstu a ne do války. Mladá jeho žena plakala a prosila, aby nejel, ale tenkrátě přemnohým Čechům byla vojna ze všeho nejmilejší. Jel a vstoupil do vojska Jana Jiskry z Brandýsa a tak si vedl znamenitě, že nejvyšší hejtman ustanovil jej hejtmánem v Košicích. U Šaryšského Potoka ztratil vše a ztěžil zachoval holý život. V Uhrách neměl již stání. Všude stihali rozpřehlé Čechy. A tak se slavný hejtman, před nímž se tráslo uherské město, vracel na svůj rodný ostrov. Nikoli již hrdý, mužně sličný hejtman, ale chudý zeman, který byl z milosti a nemilostivě trpěl u svého lakotného švakra a který se potuloval po okolních tvrzích, hledaje v pití zapomenutí svého ponížení a své bídě. Smutnou uherskou písní chvěje se jeho žalný stesk za bývalým životem, za tou, již miloval a jež jej zradila a na niž vzpomínka přece byla ze všech nejsladší. Tragická postava

Márie Bohorovny z „Bratrstva“ má v „Hejtmanské slávě“ svůj episodní počátek v Estheře, o níž sděluje umírajícímu Talafúsovi hejtman Blažej Podmanický, že se stala milenkou královou. Roku 1469 zaplavili zemi Uhři Matyášovi. Vše před nimi prchá, a tu nalézá Talafús opět sama sebe. Se svým sluhou odhodlává se k činu, hodnému bývalého smělého bojovníka Jiskrova: hájiti proti záplavě divokých Uhrů a Ráců dřevěné rodné tvrze. „Hejtmanská sláva“ dokresluje bědný rozklad Bratrstva, jehož zbytky houfně daly se najmouti tomu, proti němuž i proti jeho otci valná léta „polem pracovali“ — králi Matyáši. Pevné sloupky starého přísného Táboru padly s Janem Aksamitem v poctivém

M. Aleš: Hejtman Bratrstva.

hrdinném boji u Šaryského Potoka; mnozí rozpomněli se na svou vlast a volili, jako Talafús, raději chudobu nežli pokoření cizáckého žoldu. Kdo vedl houfy Maďarů roku 1469 do Čech? Bývalí hejtmané Bratrstva, teď ve službách uherského krále, Blažej Podmanický, František z Háje a j.

A proti těmto hájí Talafús udatně svou rodnou tvrz. V plné zbroji stál na hradbách své tvrze a volal nepřátelům: „Zná-li mne kdo z vás, žoldnéři? Váš nejvyšší hejtman, František z Háje, ten mě dobře zná. Řekněte mu, že je to hanba sloužit cizímu králi proti krajanům. Ať přijde sem on zabít mne, když morduje svou krev, ať zabije také mne, starého druhu, ale vy táhněte. Se mnou nic nesvedete!“ A Talafús umírá, smrtelně raněn, jako pravý hrdina husitský.

Rozklad Bratrstva šel dál a dál. Z hejtmánů stali se namnoze i loupeživí násilníci, kteří divokými nájezdy obléhali se svými rotami české kraje, budíce postrach a hrůzu široko daleko, jako František z Háje, jehož řádění

na Náchodsku podal Jirásek ve stručné črtě „Obrazech“ v Topičově sborníku roku 1917. (Ročník IV., sv. 9.). Jaké to smutné konce slavné české hrdinnosti válečné!

Slavná epocha ohromného převratu a velkého zápasu pro svobodu svědomí a slova božího přivábila znovu Jirásku v době největšího utlačení českého národa, za světové války. Tenkrát, roku 1914, obrátil se Jirásek do dob české síly a rozmachu, do časů krále Jiříka, o němž letopisec Jan Jakub Manlius praví: „Nil aquilae, nil Roma minax, nil arma valebant Panonis; invito sceptrum vel orbi tuli“. (Nictě orel, nic Řím hrozivý, nic zbraň nedovedla Uhrova: i všemu já vzdor světu žezlo nosil“.)*) V roce 1916 vyšel Jiráskův „Husitský král“, (I. díl) v němž vystupuje drahá nám postava hrdinného krále husitského, moudrého státníka, pamětlivého především blaha své země, „jenž sám válečník výtečný, přece válku nenáviděl a snažil se a pracoval o užší spojení všech mocností světských, aby pokoj a mír byl v křesťanství uveden a zachován, aby všeliké rozepře mezi národy byly urovnány přátelským rozsouzením.“**) „Rád bych, aby zůstal pokoj v zemi, rád bych bez meče dokončil, co naši začali v Basileji . . .“, touží král Jiří, vysílaje k papeži vyžádané poselstvo se slibem poslušnosti a poctivosti, se žádostí o potvrzení basilejské úmluvy novým papežem, Piem II., bývalým Eneášem Sylviem. Vzpomínal však slov umírajícího Žižkova a Prokopova kdysi bojovníka, „boží pravdy silného horlivce“, Matěje Loudy z Chlumčan: „... Papež neumírá. Co odepřel Mikuláš, nepovolí Pius, pořád jednotejný papež. A ty chceš bez meče. Ale oni tě k němu donutí. Kratší by bylo vykonat to, čím jsme tenkrát v Římě pohrozili, když jsme se osvědčili před všemohoucím bohem i přede vším množstvím nebeských duchů, před papežem samým, před nímž jsme stáli a před jeho kardinály, že nebude naší vůle, jestliže království naše české oddělí se od církve, to že bude jejich tištěním, že jen nouzí připuzeno, bude musit sobě opatřit pastýře a správce duší křesťanských, když oni nechtějí nám biskupa posvětit a kompaktát potvrdit, bůh že svědek bude, že to z přinucení učiníme . . .“. Připomněl si král Jiří v temné předtuše i těch slov starého hejtmana, která na rozchodu, maje bílé obočí chmurně staženo, zasmušile pronesl: „Dej bůh Tvé Milosti, abys na mou radu nemusil vzpomenout. Řekl jsem ti poctivě. Jdeš do velikých bojů . . .“. Bez meče, smírnou cestou srovnati chce Jiří starý spor s Římem; když však se poselstvo vrátí s příkrou odpovědí papežské stolice a když papež posílá na potupu krále a země jako legáta do Čech proradného králova prokurátora, zpupného Fantina de Valle, stojí tu již proti všem, kdož zneuctití chtějí české jméno, hrdý král, ve svatém hněvu a horlení: „... své viry neprodám za království a vězte, že jako já, tak i chof tuto podle nás sedící i dítky naše milé zůstaneme věrni přijímání pod obojí až do smrti a že pro tuto krev velebnou hotoví jsme složití království i hrdla svá.“ A v odpověď burácí jásavý souhlas starých, drsných válečníků, jimž do vousů kane slza za slzou. Jen hlouček pánů pod jednou chladně odpovídá — mlčením. A v tomto mlčení tušíme již předzvěsti oněch velikých bojů, Matějem Loudou předpověděných, a duši prochvívají slova starého šaška králova, bratra Palečka, s tichou, vážnou starostí v domě Loudově pronesená: „Bratře Loudo, vysoko jsme zanotili písničku, dej Bůh, abychom ji dozpívali! . . .“

„Husitský král“ obohatí novými postavami slavnou galerii Jiráskových bojovníků. Již sám král Jiří — jaký to skvělý protějšek Václava IV. z trilogie „Mezi proudy“. Tam tragická rozpoltěnost vůle, neschopná postavit se v čelo rodičeho se velkého národního hnutí, u Jiřího pevná linie životní, jež zná svůj cíl a jde za ním bez uhýbání, přese všechny překážky; tam zhořklý podivín, hříčka vášní — a zde důmyslný státník, hrdinný vůdce svého národa,

*) Motto Jiráskovy trilogie „Husitský král“.

**) Z řeči Jiráskovy ve Smetanově síni Obecního domu 13. dubna r. 1918.

dobrý a laskavý jeho král, kalichu až smrti věrný, Čech — husita rodem, vychováním, smýšlením, celým srdcem. Věří, jako všichni té doby, v proroctví hvězd. Před velkým sněmováním, na němž má býti rozhodnuto o koruně německé, vyžádá si od kolínského arcibiskupa proslulého hvězdáře, aby mu četl z hvězd. Když však Paleček ne bez úmyslu táže se: „Bratře králi, kterak asi hvězdy hovoří, jakou řečí? Tomu hvězdáři z Rejna Kolína korferštovu jistě po německu“, odpovídá král Jiří s úsměvem: „To tebe, bratře Palečku netrudiž. Kdyby hvězdy mluvily po německu, my jim budeme česky rozumět, slyšíš-li, jen po česku.“

Válečnické typy „Bratrstva“ dokresluje jak Matěj Louda z Chlumčan, tak především „sršatý husák“ Ambrož Litvín z Výrova za Náchodem, kdysi kněz sirotčí, jemuž v hrozné chvíli zoufalé seče u Lipan byl vyražen kalich z rukou. „Shýbl se pro něj a nahmátl meč, krvavý meč. Neodhodil ho. Meč v ruce, zapomněl na kalich, pro který do té chvíle musil krotit a přemáhat svou bojovnou mysl, zapomněl na své kněžství a bil, sekal kolem sebe. Síla dlouho poutaná vyrazila ve chvíli slepého zabíjení. Z kněze stal se zuřivý bojovník, jenž porážel vše před sebou a vysekal se z přívalu nepřátel. Kalich jeho zalil se krví, místo něho vynesl ostrý meč. Kněz tam zůstal a bojovník vyšel.“ Po pět dlouhých let pobýval v cizině s houfem válečných „bratří“ v Polsku, sloužil tam vojensky a pozbyl v šarvátce jediného syna. Od těch časů zanevřel na vojenské řemeslo, vrátil se domů na rodnou tvrz, odhodil meč a čítá teď traktáty chelčického zemana . . .

Tolik první část „Husitského krále“.

Smutným listem z české kroniky je „Kus české anabase“ „V cizích službách“. („Osvěta“, 1883; Sebr. sp. sv. 16.) Za slabé vlády Vladislava Jagellovce, kdy nebylo ani kázně ani pořádku, kdy šlechta neštítla se často pro své obohacení ani loupežení v „rajtarských“ tlupách, kdy slavná paměť husitských bojů dosud věrně žila v srdcích starých válečníků — tehdy to bylo, kdy nepokojná krev, ctižádost a touha po vojenské slávě i bohaté kořisti vodila české rytířské synky a dobrou vladycskou krev za hranice. „V cizích službách,“ praví Jirásek, „tenkrát i později u nás plýtvalo se statečnou

M. Aleš:
Korouhevnik Jiřího z Poděbrad.

mužnou krví, v nich opotřebovaly se a mařily nejlepší síly naše na slabost a konečnou zkázu veškeré české koruny.“ I mladý Mikuláš Jeník z Mečkova, vnuk slavného husitského bojovníka, odešel ze své rodné tvrze Uherska na Chrudimsku hledat slávy a cti do cizích služeb, k landshutskému falckrabí Ruprechtovi, jenž jménem své choti Alžběty chystal se k boji o dědictví bavorské. Tragedie nešťastné knížecí rodiny strhla do zkázy i hlouček Čechů, kteří přes varování nejvyššího hofmistra Viléma z Pernštejna nabídli falckrabímu své zbraně. Tři tisíce jich stálo, zraženo předem vyššími německými důstojníky, proti šestnácti tisícům Němců, vedených samým císařem Maxmiliánem a utrpěli porážku, „kterouž nad mnohé vítězství slavnou nazvati můžeme.“ Tisíc šest set Čechů a Movavanů „vykrvácelo tu v cizích službách, v rekovském boji, nejsouce rovni nepříteli ani počtem, ani zbraní, avšak udatností svou hodni husitských předků . . .“ „Tisíc šest set jich vykrvácelo na pláni mezi Wenzenbachem, Bernhardswaldem a hradem Schönberkem,“ vzpomíná Jirásek na svůj zájezd do Norimberka, Mnichova, Landshutu a Řezna v srpnu r. 1882 ve spise „Z mých pamětí“, II., str. 270.: „Chodil jsem tu polem i svahe, zapisoval, přehlížel i kreslil na podív bavorských sedláků, tu a tam na poli pracujících, po třech stech letech asi první Čech přišedší sem k vůli těm, kteří v těch místech dne 12. září 1504 chystali se k zoufalému zápasu o život a svobodu a kteří pak u své vozové hradby hrdinsky se bili za vrchního velení statečného Matěje Libáka z Radovesic. Tak jsem tu chodil. . . Bylo pod mrakem, vítr vál pustnoucí pláni a teskně padalo na člověka. Marné hrdinství zde padlých, padlé a bez užitku; ale došlo. Tu vykličilo „Kus české anabase“, kterou jsem začal psát záhy po mém návratu.“

Jak u nás bylo za doby Rudolfa II., vyličuje historický obraz „Ze zlatého věku v Čechách“. (V „Matici lidu“ u Ed. Grégra, 1882; Sebr. sp. sv. 3.) Císař byl pohřížen ve své umělecké a alchymistické libůstce, četl ve hvězdách a snil ve svých nádherných museích — a zatím v zemi byl mravní úpadek. Bezpečnost na silnicích a v lesích byla nejistá, v zemi panovala panská zvůle, která nedbala zákonů ani zemského zřízení a která utlačovala poddaný selský lid. Nastal úpadek a všeobecné uvolnění mravů. Bylo to v době, kdy v Uhrách nastala nová válka s Turkem a kdy do Čech docházely zprávy o ukrutnostech tureckého vojska. V městech bylo opět zvoněno klekání, „aby každý, kdo uslyší, pomodlil se za vítězství proti Turkům, a kněží v kostelích nahlas modlili se, aby Pán Bůh požehnal zbraní křesťanské proti nejúhlavnějšímu nepříteli machometánskému.“ Jak zavzněl zvon, lidé po ulicích klekali, a ačkoli naše vlast ležela daleko, přece byl z Turka veliký strach. U chrámových dveří byly zavěšeny pokladnice, jež měly nápis: „Na Turka“ a lidé házeli tam peníze, neboť každý měl obavu, aby se Turek nedostal na Moravu. V městech byly zavedeny opět „mustruňky“. Páni „mustrherové“ odebrali se slavně na „mustrplac“, kde biřicové pískali, bubnovali a rozhlašovali, aby se hlásili zkušení vojáci proti Turku. A dosti se přihlásilo lidí, takových, kteří neměli co ztratiti a kteří na vojně hledali štěstí. Jirásek vyličuje barvitě život v malém městečku v té době, kdy se „mustrovalo“ na vojnu proti Turku a kdy městem procházely vojenské houfy a kornety jízdy, kdy rozléhal se v ulicích hláhol trub a víření bubnů, kdy krčmy byly přeplněné vojáky, kteří zpívali veselé písně a připíjeli si „na Turka“ a kdy tak často strhly se v ulicích bouřky, rvačky a pouliční šermy.

Než na obzoru jeví se už hrozné národní neštěstí. Vážný mistr Kolečovský z Kolečova, učenec světem zkušený, povahy ryzí a ušlechtilé, praví s těžkými obavami: „Jsme jako strom mocný a silný dosud, ale uvnitř nahnílý a hůře ještě, že červ nesvornosti na kořeni hlodá. Přijde-li veliká bouře, zdalíž kmen vydrží? Deus omen avertat!“

A přišla bouře, strašlivá bouře. Přišlo století sedmnácté, doba pykání a trestu, přišla Bílá hora.

A tato nešťastná bitva strhla mladého tehdy Jiráska k napsání tří historických obrazů: „Viktora“, „Andělé boží“ a „Zámecký hejtman“. „Viktora“ (vyšlo samostatně v „Ženské bibliothéce“, 1874) jest první pokus o velkou historickou látku a zasahuje dějem přímo v bitevní vřavu neblahého dne 8. listopadu, kdy byl ve dvou hodinách rozhodnut osud národa. V pozadí této povídky jest velký historický děj. V „Zámeckém hejtmanu“ (vyšlo v „Lověně“, pak v historických obrazech „Z bouřlivých dob“, II. díl. 1881) vyličuje Jirásek duševní stav věrných českých lidí roku 1620, když se skončil osudný boj jedinou porážkou, která se stala porážkou pouze zbabělostí vůdců a královou. To vše zobrazuje se postavou starého zemana Straky z Nedabylic, zámeckého hejtmána na Náchodě, majetku paní Salomeny Slavátové. Jeho syn přijede mu zvěstovat příjezd krále Fridricha, který utíká ze země. Nebyl v bitvě, právě jako král. Tato šlechta byla hodna svého krále a ten král je hoden svého osudu.

Straka z Nedabylic zamyšleně se dívá na stěnu, kde visela stará husitská zbraň, svědek lepších čtností, a s bolestí volá: „Slyšíš, Žižko! Český král utíká z bitvy, ze země, opouští národ!“ Úzkost jímá starého, poctivého zemana, který nemohl pochopiti, že by pro jedinou bitvu bylo všechno ztraceno. A v této úzkosti prosí české šlechtice, aby neutíkali ze země, aby nezmalo-myslněli, ale aby naverbovali nové, čerstvé houfy a vedli je proti císařským. Zapřísahá kancléře pana z Roupova, aby povzbudil krále a praví mu: „Ráčil jste, pane kancléři, čísti o vojnách husitských? Tenkrát byl lid jinačí, poně-vadž naši předkové slavné paměti byli také jinačí.“ Staríček zámecký hejtman prosí Fridricha, aby neopouštěl zemi, aby nevěřil cizím, ale spoléhal na český národ, aby se rozpomněl, že zhubí celé království a že vydává na milost a nemilost celý národ, který jej ochotně zvolil králem. Vroucí prosby nenalezly však sluchu u „zimního krále“. A Straka z Nedabylic vzrušeně k němu volá: „Ano — ano — oh, tys nebyl králem, tys první, co utíká, žádný z našich králů neutekl před cizím nepřítelem ze země, tys první —“ a ukazuje na veliký obraz Jiřího z Poděbrad: „To byl král! Ten miloval národ! Papež, zrádný Uher a nevěrní páni domácí spikli se proti němu — to byla jinačí moc než armáda císařská, a on neutekl ze země!“ Fridrich však prchá před odpovědností a trestem. A zámecký hejtman stojí na vysoké zámecké věži, nedbá prudkého zimního větru a bouřlivých mraků a dívá se ve velikém zoufalství, jak utíká český král, jak své království opouští, neboť takové divadlo bylo vzácné a česká země ho dosud nepoznala.

V období doby bělohorské a pobělohorské kreslí Jirásek především lidi, jednotlivé postavy z té doby, dobré i zlé, aby na nich ukázal mravní problém doby. Kreslí především dobré, silné lidi, kteří se dovedli postaviti proti tehdejší záplavě zla a chabosti. Takovým jest již zmíněný náchodský hejtman Straka z Nedabylic, takový je mladý Kanický z Čachrova v povídce „Pro svatý klid“ („Z různých dob“, Sebr. sp. sv. 13.), jenž hájí hrobku svého otce proti Valdštýnským vojákům, kteří ji chtí zpusťositi. Takoví jsou zvláště „Turečkové“ („Světozor“, 1876; „Písničky a jiná prosa“, Sebr. sp. sv. 42.), čeští vojáci v saském vojsku pod hejtmánem Turečkem, kteří se statně bili s císařskými, až padli skoro do jednoho. V nich jakoby byl duch starého husitského bratrstva, tak byli k sobě a tak statečně bojovali. Nebo v „Andělích božích“ („Lumír“, 1878) jest srdce Jiráskovo při starém panu Prostibořském z Prostiboru, jenž z vědomí, že těžce hřešil, když zapel svou víru, zešílí a vidí v císařských vojácích, kteří hubí statky i lid, anděle boží, kteří přicházejí, aby jako vykonavatelé pomsty vyhladili dnešní pokolení slabochů a zachovali jen ty, kdož se neprovinili. A podobně i v „Rybníkáři“ („Z různých dob“ I., Sebr. sp. sv. 11.) matka regenta Milhostického sice podlehne a na nátlak svého syna při oltáři svou víru zapře, ale hrůzou z toho oněmí.

Proti nim však staví Jirásek i lidi zločinné té doby, kteří tyto bědy na tehdejší lid přivodili. Jirásek líčí je jako silné lidi, neboť jen tak lze pak pochopiti, proč nebylo možno se jim vždy postaviti a proč jim tedy podlehla většina národa. Jejich typem jest tu císařský voják, žoldněř bez srdce, bez ducha, bez mravních zásad. Není sám vinen vším tím, čím jest. Vychovali jej k tomu ti, kteří jsou původci toho, že tehdy zde byly a že tu tak mohly řádit tyto zločinecké typy. Proto také Jirásek líčí císařského vojáka tak v temných barvách, jež vlastně neměly vystihnouti tohoto jednotlivého člověka, ale celý ten hrozný svět, z něhož takový voják vyšel a v němž žil. Takovým jest na př. „Felice Tankredo“ („Světlozor“, 1876; Sebr. sp. sv. 42.).

Tento romantický příběh jest založen na historickém faktu, že dne 21. dubna r. 1635 císařští vojáci v městě ubytovaní, chtějíce pomstíti svého druhá, popraveného pro zabití měšťana, založili oheň, jemuž padla v oběť velká část města Litomyšle, jak se o tom zmiňuje Jelínek v Dějinách Litomyšle II., 167 n. Jméno plukovníka Tankreda nedá se v tomto spojení doložiti, neboť, jak uvádí Jelínek, byl tentokráte v Litomyšli sbor plukovníka Lautrsona. Ale jméno Felice Tankredo není úplně nehistorické. Nazýval se tak v l. 1638 — 1639 velitel náhodské posádky (Ludvik, Paměti Náchoda, str. 196) a odtud je patrně Jirásek znal a přijal. (Srov. Sborník Al. Jiráska 1921, str. 139.)

Felice Tankredo jest tu líčen jako typ císařského vojáka, jako vtělený ďábel, jako tvrdá postava bezcitného vojáka, který jest pro svou přisnost postrachem pluku, jako surový válečník, který mimo požitky nevěří v nic. Tankredo jest však u Jirásky obětí doby a těch, kteří jej k tomu přivedli. Kdo žil uprostřed tolika zla, vraždění i loupení, páchaného na „vyšší rozkazy“ posvátných autorit, jak by byl neztratil všechnu mravní oporu? „Protože není člověka, není boha,“ praví Tankredo. „Viděl-lis člověka? Šelmy to jsou, zvířata, zmiže, tygři, hovada — a kdyby bůh byl, musil by do nich teď jak jsou hromem bít, musil by i do mne hrom udeřit.“ „Srdce? Haha, nesmíš mít srdce! Dokud jsem srdce měl, bylo zle. Kdo ve světě srdce má, ten je troupa a vždy nešťasten. Srdce se musí umlčet a třeba i vyrvat. Ano, jsem bez srdce. Ale já jsem si ho nezabil! To lidé, lidé — eh, lidé, hahaha! Vidíš, já měl také srdce, hloupé citlivé srdce, věřil jsem v boha, v lidi, v lásku, ale poznal jsem to všechno. Jen věci na kloub přijíti a přestaneš věřiti, vážiti si a důfati. Všechno mam a leš, vše je na prodej, vše je zboží, čest, cit, všecko, všecko. Poznal jsem svět, knížata, pány i žebrotu, a všecko bída, nesmrtelná bída! Prodávají boha, šidí, klnou, mučí a spalují ve jménu jeho, kážou ctnost a sebezapření a sami, haha, tučná břicha. Každý myslí jen na sebe, sobě jest bohem. Zdaž kde milosrdenství? Podívej je kolem. Tyranství, panství, lakomost, sprostota, podlost, tygři, hyeny, vepři — eh, všecko samá bída a šibalství.“ Není tato sebeanalýza císařského plukovníka horší než všechno líčení ukrutenství, jež způsobil? Není to však i hrozná obžaloba ne jednotlivců, kteří jsou vlastně oběťmi, ale systému, který je takto vychovával, a tak je posílal do boje za své vítězství?

Jirásek chce i mládeži ukázati, jak hrozná to byla doba a činí tak tím, že jí předvádí křiklavý příklad lidské ukrutnosti. V povídce „Dva Krasikové“ („Ze zaslých dob“, 1902) zachycena jest hrůza té doby dvěma lidmi, v nichž surovost doby ubila všechn smysl pro posvátnost poměru mezi otcem a synem.

V mravním pobouření žaluje Jirásek: „Tenkrát byl bůh vysoko — —“. Ano, ale i tenkrát, když fysicky i duševně vraždili český národ, byl bůh vysoko a s ním byla vysoko i spravedlnost. Tragedie lidí vzrůstá v tragedii národa. Bylo to tenkrát, když jeden z největších synů této země, Jan Amos Komenský, marně klečel u nohou švédského kancléře a královny Kristiny a marně prosil a zapřísahal „skrže rány Ježíše Krista, abyste nás pro Krista

utrápené tak vůbec neopouštěli“. Bylo to tenkrát, kdy Komenský „i všecko rozplašené jeho stáde musilo blouditi cizinou a strádati s tou žalostnou jistotou, že není pomoci, že všichni složí své kosti v cizině a že nespátrí nikdy zaslibené své země, předrahé vlasti...“ Takové jest ovzduší „několika výjevů z dějin samoty“, historického románu „Skály“ („Lumír“, 1886; sebr. sp. sv. 14.) V něm líčí Jirásek pohnuté děje nejstrašnějšího ponížení národa, doby poprav a vyhnání, krutých trestů a zoufalých pokusů o nápravu, kdy uštváný lid, zotročovaný vrchností, chopí se meče, kosa a sekery, aby si sám vybojoval náboženskou svobodu, uznání svých zaslapaných lidských práv a kdy české nebe bylo beznadějně zachmuřené a bez nejmenšího zásvitu lepších dob. Hrad Skály (nyní zpustlá zřícenina v Teplických skalách nad Bischofstěinem) byl v XV. století sídlem husitského hejtmána Matěje Salavy z Lipy, který odtud podnikal odvážné výpravy do sousedního Slezska. R. 1626 koupil jej konfiskacemi zchudlý člen slavné panské rodiny Jan Albrecht Krínecký z Ronova a přistěhoval se sem se svou rodinou a s přítelem „doktorem Voborským“, který byl v pravdě synem k smrti odsouzeného Kochana z Prachové, jehož zkrvavělou hlavu omývaly deště na mostecké věži pražské. Tam nalezli zátíši v bouřlivé době, tam v těch hustých lesích scházel se utlačovaný lid, aby za nocí pod hvězdným nebem konal tajné pobožnosti, aby neklesl na mysl, aby nepřestával prahnouti po pomstě a po odvetě. A za těchto nocí, v hloubi lesů, mluvil k nim českobratrský kněz při tajné pobožnosti: „To budí nás všech přirozeností, abychom strachem neschli, alebrž se zelenali jako strom odvahou a nadějí, abychom plačíce veselí byli a v zármutku se vzdávali. Abychom rozuměli, když nás trest stihne, abychom chyby své poznali a pevně stáli, když nepřátelé myslí, že nás přemohli a námi o zem udeřili, abychom byli jako tyto skály kolem, přes něž z dopuštění Božího vichry a bouře přešly a přejdou, aniž je zvklaly nebo je zvklají.“

I do této pohraniční samoty dolehla bouře třicetileté války; přišli nevázané houfy hrabivých vojáků, kteří utlačovali lid a brali mu všechno, co mu zbylo a zapalovali příbytky nad hlavou. A tam vznikl i selský odboj v lidu, v němž vřela tajně vzpoura. Ozbrojený lid shluknul se v zástupy, aby společně bojoval za své osvobození, aby ztrestal své trapiče, aby si vymohl volnost víry a uvolnění ve svém člověčenství a šel na ty, „kteří jim brali víru jejich otců, násilím je honili do cizích kostelů a násilím je tam nutili, aby přijímali pod jednou“. Než marný byl jejich boj. Dragouni rozprášili selské houfy, jako plachou zvěř honili prchající sedláky, chytali je, vázali je ke koním, honili je před sebou nebo do nich ještě sekali. Ještě jednou vypukla selská bouře. Bylo to v r. 1680, kdy zoufalý lid chopil se zbraní, vzrostl v mocné vojsko, a panské dvory a zámky poznaly jeho hněv nejprve. Ale byl marný selský boj. Cep a kosa neodolaly střelné zbraní a nevázaná bojechtivost a nekázeň podlehla vojenskému řádu a kázni.

Závěr této doby národní katastrofy podává pak Jiráskův román „Psohlavci“. („Květy“, 1884; Sebr. sp. sv. 21.)

I přes horský šumavský kraj dávných strážců pohraničního královského hvozdu, na Chody, převálily se těžké pobělohorské stíny. A Jirásek nemohl si nepovšimnouti chodského lidu a jeho slavně památné truchlohry Kozinovské, která skončila 28. listopadu r. 1695 na místě popravním na návrší za Plzní. Po bitvě bělohorské byli Chodové zastaveni a pak prodáni říšskému hraběti a dvornímu radovi Volfu Vilému z Lamingeru, který je násilně obracel ke katolictví a výsad jejich neuznával a nedodržoval. Chodové vedli o svá práva spor, který skončil neblaze r. 1668, kdy byla jejich privilegia zrušena a Chodům uloženo „perpetuum silentium“, věčné mlčení. Za syna Volfa Viléma Maxmiliána vzhopili se Chodové roku 1693 k poslednímu zoufalému boji za svou svobodu. Poslali deputaci až do Vídně, k samému císaři Leopoldovi,

ale při svou prohráli a bylo jim poručeno, aby Lamingerovi slíbili poslušnost a človečenství. To však Chodové odepřeli a vzbouřili se proti své vrchnosti. Bránili se proti strašné přemoci, ale přece se bránili. Proto jest i jejich pád tak vznešený, ale i tak nevýslovně smutný. Laminger, urozený a mstivý ukrutník, „tuten Jidáš trhanovský“, který by rád „krev naši pjl a všechny Chodováky zmordoval“, poslal na Chody vojsko. A tu počal onen nerovný boj. Ozbrojení Chodové utíkali do lesů, aby vyčkali posily, která spěchala z ostatních chodských vesnic, a aby se bili za svá práva, která jim byla upírána a zneuznávána. Přijelo císařské vojsko, aby potlačilo chodskou vzpouru. Velící důstojník vyřizoval jménem krajského hejtmána, aby se poddali a byli poslušni své zákonité vrchnosti. Za Chody odpověděl mu starý Matěj Příbek:

M. Aleš: Psohlavec.

„Šak my dobře víme, hdo vás poslali. My sme našeho královo, hale ne Lomikarovo, ha proto se nebojíme, třeba byste tomuto rasovi pomahali, ha chtili nás humlátit. Budeme se tedy bránit!“ A bránili se udatně. V šumavských hvozdech nastal opět boj. Zahoukaly chodské pušky a zaduněly dělové výstřely. Chodové bili se zoufale, ale marně. Na bojišti leželo mnoho mrtvých Chodů i vojáků, snad také Čechů. Přišli matky a ženy, aby hledaly své muže a syny. Přišli starci, aby slzami skropili svatou půdu, na níž byla za svobodu prolita krev. Na bojišti zůstal i Matěj Příbek, poslední chodský praporečník. „Ležel v zakrváceném, bílém županu, maje žerď chodského praporu křečovitě k boku přitisknutou; ztuhlá pravice svírala ještě dubovou, starou čakanu. Odešel do jiných končin, kde nebylo panského tyranství a kde nemusel se dívat, jak násilí ničí zlatou chodskou svobodu.“ Tak

umírají hrdinové. Zbyla po nich jen památka. A ta památka žila a my vzpomínkami na ně silili a cítili povinnost všechny tyto krivdy odčinit a tedy žít, plně žít...

Týž boj „za právo lidské“, jakým v XVII. století proti panské svévoli bránili se Psohlavci, zvedl se mocnou vlnou koncem XVIII. věku na severovýchodě Čech, na panství náchodském a opočenském. „Duší mou pohnulo utrpení lidu; viděl jsem jeho bídu a porobu, tu na tom panském sídle (náchodském zámku) zaslechl jsem bolestné vzdechy. Je šerý obraz barev neveselých, však od temného pozadí tím jasněji odráží se jasná myšlenka svobody. Boj za právo lidské, bránění se týraného proti mučiteli. Jest to zafatá pěst, jež se k ráně obranné pozvedla, pěst bezbranná, proti níž tasili zbraň...“ Tak psal roku 1874 student Jirásek doma, v Hronově, „na sedniče“, do svých „Skaláků“, historického obrazu z druhé polovice XVIII. století. (1875, Ottova Laciná knihovna; Sebr. sp. sv. 4.) Chodští rebelové mají tu svůj východočeský pendant v rodině Skaláků. Vystupuje-li však Jan Sladký jako historický rek, jako národní hrdina, Mikuláš a Jiří Skaláci nejsou rozenými hrdiny a vůdci lidu; jsou to jen porobení, utlačení sedláci, s nýmým vzdorem pod mračným čelem, s nebezpečnými ohničky vzbouřené hrdosti v zachmuřených očích. Přední osobou v tomto historickém obraze jest starý, vysloužilý dragoun, *salva guardia* Baltazar Užďan. Jeho životopis jest obrazem nejhoršího vojančení, jak bylo za prince Eugena Savojského a vojen s Turky. Jest to poctivá, ohněm vyzkoušená ryzí duše. Vzorem k Baltazaru Užďanovi byl Jiráskovi Tomáš Famfule, švališer, strýc Mikoláše Alše, bojovník z válek napoleonských. „Skaláci“, jsou velikým obrazem selského utrpení za Marie Terezie, kdy zoufalství dostoupilo vrcholu ve vzbouření a hloubky v hanebných trestech. Jest to půlnoc českého života.

M. Alše:
Baltazar Užďan, salakvarda.

Snad nejčerněji srazily se stíny pobělohorské v románě „Temno“. („Zlatá Praha; Sebr. sp. sv. 40.) Temno pro Jirásků vždy znamená popření světla, popření života, a tak jest tomu i zde. Nastalo temno, poněvadž čeští lidé přijali za své to, co mělo býti pro ně zhoubou, necítí již, že jest to něco jim cizího, co by jim mělo býti odporné, ano sami to ještě šíří kolem sebe, a tak šíří smrt. Lid chvěje se před vrchností a vojskem, vrchnost chvěje se před dvorem a při dvoře má hlavní slovo jezuíta, který se ohání hrozbami pekel, před jejichž příšerným jícen honí udešený lid, jen právě tím děsem v poslušnosti udržovaný. Hrůzy pekla, okované střevíce, jimiž šlapali *patres Societatis Jesu* po bosých nohou svých obětí, aby vynutili přiznání o zapověděných knihách, dragonády a inkvisice, okázalá nádhera církevních slavností — to vše bylo výhodnou a mocnou zbraní v boji o českou duši.

Mrtvé, posupné ticho, jako černý mrak visí nad zemí...

Kolik zpupné vyzývavosti a jaká hloubka národního pokoření tkví ve slovech P. Koniáše, pronesených nad zámeckými schody, nad slavnostní omráčenou Prahou: „Podívejte se jen, jen pohledte na to lidstvo, tady kolem a dole v ulicích, na mostě. A všechno teď pravověrný lid. Tři sta let

to trvalo, rozvažte si, tři sta let. Husa spálili, ale duch toho slepejiše strašil pořád. Teď už je přemožen. Ty zbytečky v horách nevydrží, budou jako sníh na slunci“. A dobrušský soustružník Fiala si zavzdychl: „Vyhráli, ti černí vyhráli, udeřili námi o zem!“

Jiráskovi objevují se v protireformaci problémy, jichž jiní příslušníci národa neznali, jež však byly velmi důležité pro celý národ. Jest to především problém emigrace. Jirásek nemohl se nezamyslet nad zjevem, jako byla hromadná emigrace českých evangeliků do ciziny, neboť není pochyby o tom, že tím ubylo národu mnoho sil, a to právě sil nejlepších. „Vystěhovaní jsou ztraceni,“ praví Voborského syn ve „Skálách“, a to jest i názor Jiráskův. Ti opravdu jen zkypřili cizí půdu, cizího ducha, cizí národy, ale pro vlastní národ byli ztraceni. Aby nezahladili víry svých předků a jich mravní odkaz, musili naši evangelíci do ciziny, ale tím se vlastně zase zpronevěřovali svému národu a oslabovali dědictví těchž předků, jež právě chtěli zachovati budoucím. Ve vlastní době bělohorské jest Jiráskovi samozřejmé, že se čeští evangelíci musili stěhovati ze země, jestliže si měli zachovati jen trochu úcty k sobě samým. Zapřítí víru na rozkaz vítěze bylo by Jiráskovi zbabělostí, slabostí a nemravností. Ale později, ve století XVIII., dívá se Jirásek na emigraci jinak. Tehdy se ještě stěhovaly houfy lidí do ciziny. Stěhovali se lidé, kteří již sto let svou víru na zevnějšek tajili a zapírali. I když se v nich probudilo jich náboženské svědomí, nebyl to však příklad nezlomné pevnosti a stálosti. Tím méně je to projev vzdoru proti vítězi, neboť i doby byly již jiné. Nad vítězem i přemoženým vítězil vyšší, nezničitelný zákon života a proto hlavním úkolem tehdejšího člověka bylo pomáhati těmto silám, aby opět rozproudily krev v žilách národa, aby se znovu povzněl a rozkvetl novým životem. A toto vystěhování zdá se Jiráskovi nezdramé a znamenalo by to sebevraždu národa. Tento problém zstrňuje se tím, že ochráncem českých evangeliků je pruský král, jenž pod rozličnými záminkami napadal české země a působil českému lidu těžké utrpení. Po kolik desetiletí byl pruský král a jeho vojáci postrachem lidu právě v Jiráskově rodném kraji, na samých hranicích oblíbeného Fridrichova bojiště. Jak mohl Jirásek neviděti, že naši tajní evangelíci svými sympatiemi pro pruského krále dostávají se do rozporu se zkušenostmi nejširších vrstev lidových, které v témže králi poznaly svého nejhoršího nepřítele? A konečně i to, že ochránce českých evangeliků trhal tehdy celé kusy země z koruny české a tak i ochudil více než její římský nepřítel, mšlil Jirásek viděti a cítiti. Protireformace vybihá u Jiráska pokud jde o české evangeliky v osudný rozpor: náboženství či národnost? Dva světy stojí tu proti sobě, jež spojití může jen to, co je v tu chvíli vlastně rozdvouje. Je to minulost, v níž nelze mluvit o něčem, co přebolo, již nelze zapomenouti, ale k níž se lze vrátiti jen ohromnou zacházkou a dílem i směrem opačným, smířením s tím, co přinesl neúporný vývoj dějin: „Udržeti to, co se dá udržeti a zachovati, a tak připravovati lepší budoucnost.“ V tom opravdu tkví tu nevýslovná bída-tehdejšího stavu, že v tu chvíli bylo možno zachrániti naše národní bytí jen rychlým vyrovnáním s tím, proti čemu vzpírat se bylo marno. Jirásek netají si hrozného rozporu, v němž jsme se příšernou ukrutností osudu ocitli. Voborský-Kochan v historickém obraze „Skály“ odmítá nabídku synovu, aby podtají setrval ve vlasti, odchází nepřesvědčen, ale nikoli neusmířen. „Tys opustil víru otců svých,“ praví synovi, „ale lásku otcovu a dědovu, lásku k vlasti své jsi zachoval. V té jsme se našli.“ A v ní také byla to cesta, jež mříč k budoucnosti, oklikou se vracela také k minulosti, na níž nelze zapomenouti, jež nemohla přeboleti.

Jak Jiráskova tento problém zajímal vidíme z toho, že mu věnoval tři své práce: „U domácího prahu“ („Světozor“, 1878. Sebr. sp. sv. 13), „Souusedé“ (Květy“, 1882, Libuše XIV. Sebr. sp. sv. 10.) a „Emigrant“

(Divadelní hry I. Sebr. sp. sv. 25. Poprvé v Národním divadle 28. března 1901). V „Sousedech“ vsadil Jirásek v historický rámec událostí z r. 1742 osudy dvou rodin, sousedů z Police nad Metují, „U domácího prahu“ jest podobný základ dějinný posunut až do června r. 1778, kdy za „bramborové vojny“ vtrhlo pruské vojsko na kladských hranicích znovu do Čech; „starý Fric“, Bedřich Veliký, chtěl donutit Marii Terezii, aby se vzdala dědictví bavorského. A znovu kraj, vojny již zubožený a vylidněný, nese tíže války, hrůzu soldatesky rakouské i pruské, jež počíná si stejně nelidsky a zpupně. A za vojskem pruského krále táhly se příšery horší ještě vojáků, různá individua, vyzvědači, šeré, vlkům podobné postavy, které nešly bojovat, ale obírat, ne hájit, ale loupit. Problém české emigrace rozvíjí Jirásek v historické hře „Emigrant“, jejíž děj je vzat ze „Sousedů“, ale, jak již název ukazuje, položena tu hlavní váha na otázku emigrace.

U Jirásky hraje zvláštní úlohu doba, jež sice nemá samostatného významu dějinného, poněvadž jest spíše formou, přijímající rozličnou náplň —

doba rokoka. Tehdy právě odehrávaly se v hloubi národa největší převraty: dovršovala se protireformace a klíčilo již obrození národa. Na zevnějšek žili tehdy lidé lahodným, rozkošným životem rokoka, jež tak tvořilo zdánlivě svět pro sebe, či snad svět mimo svět. Rokoková radost ze života nevybývá se však u Jirásky jen barvitostí rokokových obleků a půvabem tehdejšího života. Nalézají i docela zvláštního ohlasu v živlu, jenž právě v XVIII. století hrál tak důležitou úlohu v živlu vojenském. Jirásek rád líčí vojáky a jejich život této doby. To nejsou středověcí vojáci, šediví a ponuří, že z nich

M. Aleš: Za Marie Terezie.

šel strach, ani novodobí, jednotvární, jako celý dnešní zmechanisovaný život. Rokokový voják hraje všemi barvami. Stálé války vytvořily i docela určité formy vojenského života, a i ty byly tak malebné, že lákaly k malování. Jaký to byl tehdy život v táboře, co zažili vojáci ve svých zimních kvartýrech, na svých potulkách v čas míru, ale ovšem i co napínavých příhod v čas války. I to splývá Jiráskovi s duchem rokoka a proto nejraději líčí život z této doby. Ne ovšem, aby jej glorifikoval, aby jej líčil jako život blažených. Neopomíná vytknout i jeho stinné stránky, jak tehdy verbovali, jaké to bylo neštěstí býti chycen na vojnu, co takový ubožák potom zkusil a jak marně toužil po domově. To všechno žije Jirásek s vojákem té doby, ale právě proto v něm nevidí člověka stále hotového ke vraždění lidí, nýbrž naopak, člověka dobrého, mírného, jenž svůj los snáší s oddaností a snaží se býti užitečným jak jen možno. Jirásek to ostatně nejlépe pověděl sám, když ve své stati o Alšově strýci Tomáši Famfulovi („Rozmanitá prosa“ II. Sebr. sp. sv. 33.) vykládá, jak Aleš přišel k tomu, že kreslil tolik vojáků z druhé polovice XVIII. století, z doby Napoleona I. i z prvních let po jeho pádu. Co

tu Jirásek říká o Alšovi, platí doslova i o něm. I jeho díla hemží se vojáky z té doby. „A co jezdců je mezi nimi, dragounů, kyrysníků, hulánů, husarů, s copy i bez nich, v třírohých kloboucích, v helmách s vysokými hřebeney, v přiléhavých kabátcích i v bílých, dlouhých pláštích, na pochodu širou krajinou nebo v boj se ženoucích, na bytech, na osamělé noční stráži nebo v pustých ladách bez sebe, mrtvých.“ Ale i o nich platí to, co o Alšových obrazech, že to „nejsoú výjevy z určitých bitev, nejsou žádné glorifikace armády, nýbrž jsou kus života v ní, hlavně kus českého života z doby, kdy se ještě verbovalo, kdy na vojnu chytali, kdy chycené dopravovali svázané k pluku, kdy čeští synkové zmírali v severoitalských pevnostech i na „domácí nemoc“, kdy musili do bitev v Němcích, v Itálii, v Nizozemsku, Francii i doma a bojovali hrdinsky, jak jim dosvědčují i cizí letopisy“. Ale i z jeho vojáků zní ohlas české vojenské písně, jež „se ozývala tesknou notou touhy po milé, po dalekém domovu, po rodičích, i hlubokým steskem nad ztracenou svobodou, nad strastí vojenského života, nad padlými druhy a nezapomínaly ani na koně, jenž bujně nese do boje, věrně z boje a jenž ani mrtvého pána neopouští“. To vše, co tu Jirásek praví o Alšovi, platí i o něm, poněvadž i on „má lásku k vojáků, zvláště k jízdnému, a z ní ten vřelý zájem o něj, o jeho koně, o zbraň, o všeliký detail uniformy i postroje, o všechn život vojenský“. Mimo docela řídké výjimky jsou to vesměs obrazy z pruských válek oné doby, a to skoro výhradně buď z první Fridrichovy války r. 1742 až 1745 nebo z tak zv. „bramborové vojny“ r. 1778. Tyto války se totiž odehrávaly v rodném kraji Jiráskově, na pomezí mezi Čechami a někdejší, potom již pruským Slezskem. A tak Jirásek, vzpomínaje na válečné události této doby, přirozeně utkvíval na válečných událostech z kraje, který mu byl tak blízký. Vojenské obrazy nejsou ovšem stejného rázu. První práce „Ztracenci“ („Světobzor“, 1875. Sebr. sp. sv. 39.) a „Markytánka“ („Lumír“, 1877. Sebr. sp. sv. 42.) jsou ponuré obrázky, podobné Jiráskovým válečným obrazům z třicetileté vojny; liší se však tím, že v nich není žádné historické hodnocení těchto válek, poněvadž Jiráskovi nebyl sympatický ani pruský král ani rakouský panovník, kteří mezi sebou válčili, a tak nestojí vlastně na straně žádného z nich. Jemu jde o českého vojáka, o český lid, o českou zemi, nikoli o slávu císařské armády, již přeje jen potud, pokud na jejím úspěchu jest závislý prospěch českého národa. Jest to výstižně řečeno v obrázku „Mudrcové“. (Sebr. sp. sv. 13.) Zde se totiž setkají na osamělé stráži dva čeští vojáci: jeden jest v císařské armádě, druhý (od kladských hranic) v armádě pruské. Jsou tedy nepřátelé, ale domluví se, že vlastně nevědí proč; jen proto, že jiní dva filosofové na trůně (Fridrich a Josef II.) nedovedli se shodnouti.

„Na půl cestě potkali se oba vojáci,“ vypravuje Jirásek. „Pruský nepřítel podával s nelíbenou upřímností ruku. „Jen pojď a neboj se, vždyť jsme sobě nic zlého neudělali, jsme bratři, jedné krve; co nám do toho, co si potentáti udělali?“ děl helvet, písmák, potomek bratrských emigrantů; a veselý hoch z království mu porozuměl. Jak tito zde uvažovali, tak uvažovali zajiště před nimi mnozí a bude uvažováno vždy, ať jsou králové filosofové nebo dle snu Platonova filosofové králi.“ Oba „mudrlanti“ zabrali se do hovoru a stihli je. Jednoho z nich zastřelili a druhý musil proběhnouti krvavou ulicí a odpykal to těžkým trestem. „Toť co vojsko, které mudruje a uvažuje,“ končí Jirásek.

V obrázku „V temnu“ (Sebr. sp. sv. 13.) Jirásek přímo maluje hořící lán pole, jež za temné noci zapálili Ziethenovi husaři, aby se pomstili Trenkovým pandurům, tak i v „Balladě z rokoka“ (Sebr. sp. sv. 33.), v níž tři krásné Francouzky, milenky francouzských důstojníků, při tažení francouzské armády do Čech roku 1741 přijdou o život surovostí českých lidí, mušketyra, hajného a pacholka. Jak tu jest zločin těchto neuvědomělých

lidí hrozný právě tím, že jest spáchán na půvabných ženách rozkošného, hravého, jemného rokokoka!

Nejplněji podal Jirásek rokokový obraz tehdejšího vojenského života v povídkách „Pandurech“ („Světozor“, 1883. Sebrané spisy svazek 10.) a „V pekle“ („Lumír“, 1879. Sebr. sp. sv. 12.). V „Pandurech“ jest pestrý obraz válečného života té doby. Jeho středem jest život v Polickém klášteře, kdež se roku 1758 usadil generál Laudon se svým komandem a celou družinou, a ta tu rozvinula život veselý, jak dovedli jen vojáci. Ale i k bitvě tu dojde, nikoli však aby děsila, nýbrž aby rozohnila. Jirásek tu dovede ozářiti vojenský život jasně a zvláštním půvabem. Nedivíme se proto ani, že mladý Pavel nezná větší tužby než státi se vojákem. Vždyť zde vojna jest vlastně idyla, při tom plna ruchu a vznětu. „V pekle“ jest pak také idyla, ale jen tří prostých vojáků, a proto není sice tak třpytná, ale zato tím bezstarostnější. Jirásek ji také položil do pověstné „bramborové vojny“, kde nejhlavnějším úkolem vojáků bylo ležáctví, a tím byla tato válečná idyla historicky takřka již dána. A tak končí tato válečná kronika XVIII. století docela rokokově: v jasu a nekrvavě, protože vlastně docela neválečně.

Ve svých Pamětech (II., str. 236—237) píše Jirásek, že již za studentských let zalíbila se mu Koubkova báseň „Rokoko“, vypravování starého polesného Doupnáka, zvláště sloka:

„A což v jeskyni té Veteránské,
slávou písecký se pokryl pluk,
tam, hle, proti síle muslimanské,
jedna ruka byla na šest ruk.“

Tyto verše ho lákaly dále pátrat, aby zevrubně seznal tu epizodu z turecké války za císaře Josefa II. a beletristicky ji zpracoval. Setník Čenský udal mu některé zprávy. Na dějiště k Dunaji, do divokých skal, nemohl se podívat. Ale našel náhodou obrázek o té události, a to u hlavních vrat litomyšlského zámku v loži vrátného, kde byla na prkenné stěně nalepena rytina z XVIII. století, zpodobující jeskyni Veteraniho a pokus Turků vypudití statečné obránce z Prácheňska zdechlinami. A tak vznikla povídka „Na krvavém kameni“ („Osvěta“, 1877), v níž jest vyličen hrdinný boj píseckého pluku proti Turkům v době, kdy tento pluk měl ještě svého plukovního dudáka.

Obrození českého národa jest Jiráskovi nejdůležitější epochou dosavadních českých dějin. V něm vidí vlastní cíl všeho dosavadního úsilí o život, a tak vše v dějinách nabývá u něho smyslu a významu právě jen tím, že to slouží tomuto účelu, že to národu pomáhá dosáhnouti tohoto obrozeního cíle. Obrození jest Jiráskovi synthesou veškerého dosavadního českého života, veškerých českých dějin. Ani ve chvílích nejhoršího temna nezaniká národní vědomí. Skutečné obrození začíná však Jiráskovi teprve tam, kde idea hromadně zachvacuje společnost, aby ji přetvořila a učinila z ní novou společnost národní. A to jest nejdříve osvícenství. V „Pokladu“ („Světozor“, 1881. Sebr. sp. sv. 5.) ukazuje Jirásek názorně význam pravého ušlechtilého osvícenství pro obrození českého národa. První podmínkou bylo, aby ta hrozná tma, jež ležela nad českým životem a jež lidem ani nedovolovala, aby prohlédli, byla zaplašena světlem rozumu a lepšího poznání. A to dokázalo osvícenství. Počátek obrození vyličen jest i ve druhém Jiráskově románu „Na dvoře vévodském“ („Světozor“, 1877. Sebr. sp. sv. 17.) I v tomto románu neprobouzí osvícenství ještě v lidech přímo vědomí jich češství, ale probouzí v nich zato živě vědomí jich lidství, jež jest podmínkou každého vyššího života, a tudíž i života národního. Z osvícenství zrodila se na konci XVIII. století francouzská revoluce, událost tak ohromná a úžasná, že přirozeně otrásla myslí všech účastníků. Ani čeští lidé nemohli ji býti ne-

dotčení, a tak bylo nutno vytknouti i poměr českého obrození k ní. Jirásek názorně vysvětluje, proč český lid ve své veliké většině zavrhoval francouzskou revoluci. Vždyť vyvolala dlouholeté války, a v „F. L. Věkoví“ (díl I.—V. Sebr. sp. sv. 2., 20., 26., 29. a 34.) vidíme, jak těžce tyto války doléhaly právě na lid, jenž tak trpěl vlastně ustavičnou drahotou a bídou, nehledě k jiným jeho povinnostem a obětím válečným. Proto nechuf k těmto válkám, revolučním i napoleonským, přenášela se také na samu revoluci, jako jich příčinu. K tomu pak přistupovala i vrozená konservativnost lidu, stupňovaná ještě jeho výchovou či nevýchovou v XVIII. století. Tímto všeobecným odporem k francouzské revoluci dává Jirásek při tom pronikati i jinému poměru k ní. Nejprve tím, že nenávist a zloba k jejím hlasatelům jest překonávána soucitem s těmi, kdož za ni bojují a trpí. Tak v „Krajanec“ („Světozor“, 1882. Sebr. sp. sv. 12.) vítězí revoluční voják Ronsin nade všemi předsudky okoli tím, že pro revoluci obětuje vše, nejdříve své rodinné štěstí, na konec i svůj zrak, o nějž přichází ranou v bitvě u Slavkova. Zde zase lidství překonává všechnu zlobu i zaujatost a k tomuto revolučnímu hrdinovi lnou s úctou i láskou všichni obyvatelé Litomyšlského zámku.

Stejně jest tomu i ve vojenském obrázku „S v ě d o m í“ (Sebr. sp. sv. 9.), kde jest příznačné, že voják, jemuž kyrysník Vlček uťal ruce a tím upadá v těžké hryzné svědomí, jest právě francouzský voják z napoleonské armády. Nejvýrazněji podává to však Jirásek v „F. L. Věkoví“, kde zapřisáhlému nepříteli Francouzů, páteru Vrbovi, dává se setkat se zajatými francouzskými vojáky, „jakobíny“, ale trpícími. Jak tu hned v něm umlká všechnen odpor, jak tu nad předsudky doby vítězí přirozená láska k trpícím, takže Vrba, dosud nesmířitelný jich odpůrce, dokonce se Francouzů ujímá a stará se o zmírnění jejich utrpení. Tím padá na poměr našeho lidu k těmto bojovníkům za svobodu všeho lidstva jiná a lepší světlo, světlo soucitu, jež jest předzvěstí i světla poznání.

V románě „Ráj světa“ („Lumír, 1880; Sebr. sp. sv. 17.) líčí Jirásek život monarchistické a aristokratické společnosti starého režimu na vídeňském kongresu r. 1815. Jirásek zde nešetří barev, aby vyličil svůdnost života v této společnosti, ale jak nám jest tento život cizí, ano odporný. Všechny ty jeho půvaby jsou potřísněny krví i potem těch, kteří za tuto požívačnou společnost pracovali a krváceli, a proto přímo pobuřují. Jak by také ne, když ve chvíli, kdy lidstvo touží po míru a vysvobození z dosavadních běd, toto panstvo nemá vyšších starostí než jak dráždivou zábavou ubíjeti čas. Jest však tato společnost opravdu ta, jež má býti udržena k blahu lidstva? Není nemravná právě tím, že se o lidstvo a jeho osudy vůbec nestará? Jirásek názorně dokazuje, že tento svět starého režimu musil padnouti, mělo-li lidstvo ozdravěti a na zdravém základě se vyvíjeti dále. Vidíme to nejlépe na malíři Chenierovi, který má jistě nejušlechtilejší plány do budoucnosti, ale jakmile se přiblíží k tomuto světu staré aristokracie, jest jím zkažen a pro další život ztracen. Činí proto příznačné pokání: vstoupí do armády vracejícího se vojska Napoleonova, aby v jeho vojsku bojoval proti tomuto nemravnému světu a padne tak jako voják revoluce. V „F. L. Věkoví“ žijeme v ovzduší bouřlivých válečných dob. Najdeme tam i smutné kapitoly o osudech českých vojáků, kteří trpěli, bojovali a krváceli v cizích službách a za cizí zájmy. Lítost zmocňuje se pátera Vrby, když na své cestě potká houf vesnických synků na vojnu odvedených, namnoze i násilně schytaných. Šli obklopeni starými vojáky a kráčeli smutně, zoufale, a šediví kaprálové tloukli je liskovkami. „Na do smrti budou sloužit v bílém fráčku, a do ohně je povedou, zrovna proti nepříteli, aby vyplnili prořídle řady“ — žaluje P. Vrba. Jaké ponížení vojáků zrači se v Jiráskově líčení „běhání ulicí“ prostého vojáčka, který klesl pod mnohými ranami k zemi. „Otroci! A my také! Všude, všude otroci!“, praví s bolesti P. Vrba, který přihlížel k této krvavé

exekuci. Poctivý vlastenec setník Jan Jeník rytíř z Bratřic hořce žaluje, že český lid chodí v procesí na Bílou horu slavit své zničení. „Pak se divme,“ praví v rozhorlení, „že ten lid u všech cizích národů přišel k smíchu a potupě. Bohême, říká Francouz, a každý cizinec s posměškem „der böhmische copak“, a hůř, na vojně, když kaprál flákal Čecha, pobízel oficír: „Hau zu, es ist a' Böhm.“ A dr. Srnkovi, opravdovému vzdělanci i opravdovému českému člověku, jest hořko, když srovnává český národ s národem francouzským nebo s jinými národy: „Nic, nic. Člověku je ouzko. Chudáci jsme. Jen jedno jméno máme po světě známé. To je Hus. To byl hrdina! A my? Nač jsme? Co jsme, co — Kanonenfutter, jen Kanonenfutter.“

Roku 1809 zřídil vévoda brunšvický a lüneburský, kníže olešnický a bernstadtský v Čechách t. zv. „černou legii“; chtěl opět dobýt Brunšvik, Napoleonem zabraného. Usadiv se v Náchodě „U slunce“, najímal mužstvo z celých východních Čech. Výprava však se nezdařila a jako před 300 lety za Vladislava Jagellovce, ve válce o dědictví bavorské, i zde v cizích službách vykrváceli Češi u Halberstadtu. O tom pojednává Jirásek v „Černé legii v Čechách“ („Nár. Listy“, 1910; Sebr. sp. sv. 39.).

Jirásek zmiňuje se velice často o uvědoměném důstojníku Jeníku z Bratřic, a to jak v „F. L. Věkovi“, tak i v samostatné studii „Z pamětí českého důstojníka“ („Zvon“, 1904; Sebr. sp. sv. 33.), v idylce „Písničky“ („Zvon“, 1915, Sebr. sp. sv. 42.) a při jiných příležitostech. Vrací se vždy k němu rád a miluje jej proto, že jest osvícenec a že osvícenstvím dospěl k uvědomění národním. Jeník z Bratřic byl vychován od jesuitů, ale vlivem osvícenství pojal k nim takovou nechut, že je potom takřka na smrt nenáviděl. Tím se však naučil milovati to, co oni nenáviděli, především slavnou husitskou minulost, ale tím dospěl i k uvědomění národnímu, jímž se nikdy netajil, nýbrž naopak, se jím i veřejně přímo honosil. Vždyť, když odcházel z vojny, kde jako důstojník sloužil celé čtvrtstoletí, svolal své vojáky, na vojně také již zešedivělé, a rozloučil se s nimi proslovem, jenž končil: „Důvěřuju se, že během válečným do pole proti nepříteli vytrhše, pamětliví budete, že z krve národu slovanského pocházíte, jehožto válečné skutky a hrdinské činy okolní národové po všechny časy až do dneska obdivují a vyhlašují. Mějtež vždy v paměti nepřemoženého reka Jana Žižku z Trocnova, vůdce lidu tábořského, kterýžto rovněž tak jak v starém zákoně Josue zvukem jediné trouby Jericho rozbořil, on, Žižka, pouhým jménem a hlasem svým vojsko německé daleko přes dvakrát stotisíc mužů silné jako stádo rozplasil a zahnal.“ Jak by již pro tuto řeč Jirásek Jeníka nemiloval, a to tím více, že ji měl jako rakouský důstojník i český šlechtic? Jakoby byl z jiného světa a ne z tohoto kolem roku 1800, jakoby v něm žil opravdu ne pobělohorský šlechtic, ale dobrý český zeman 15. století, ne rakouský důstojník, ale hejtman někdy tábořský, tak se jeví Jeník Jiráskovi a proto jej má tak rád. V „Pozdravu českým vojinům v polí roku 1915“ vzpomíná též na tohoto statečného vlastence-důstojníka, jak on, „otužilý válečník, byl dojat, když za polní výpravy roku 1793 v Belgii zaslechl z nenadání v Soignies městě s věže zvonkovou hru. Byl dojat, neboť mu připomenula Loretanské zvonky, Hradčany, královskou Prahu, domov.“

Rokem 1848 nastává nová doba. Jirásek má veliký zájem o tento revoluční rok a o všechny podrobnosti tehdejších bojů. Tak jest tomu ve „Filosofské historii“ („Světozor“, 1878; Sebr. sp. sv. 1.), tak v povídce „Na staré poště“ („Květy“, 1881; Sebr. sp. sv. 1.), kdež nejlépe cítíme, jak docela nový život se rodí z událostí tohoto roku, tak i v „Johance“ („Lumír“, 1883; Sebr. sp. sv. 11.), i v „U nás“ (Sebr. sp. sv. 23., 27., 30. a 31.). Zvláště však jest pro jeho názor příznačný malý obrázek „Husari“ („Světozor“, 1895; Sebr. sp. sv. 24.). Jirásek dotýká se tu známé události klatovské, kdež husari, když vypuklo maďarské povstání r. 1849, se rozhodli

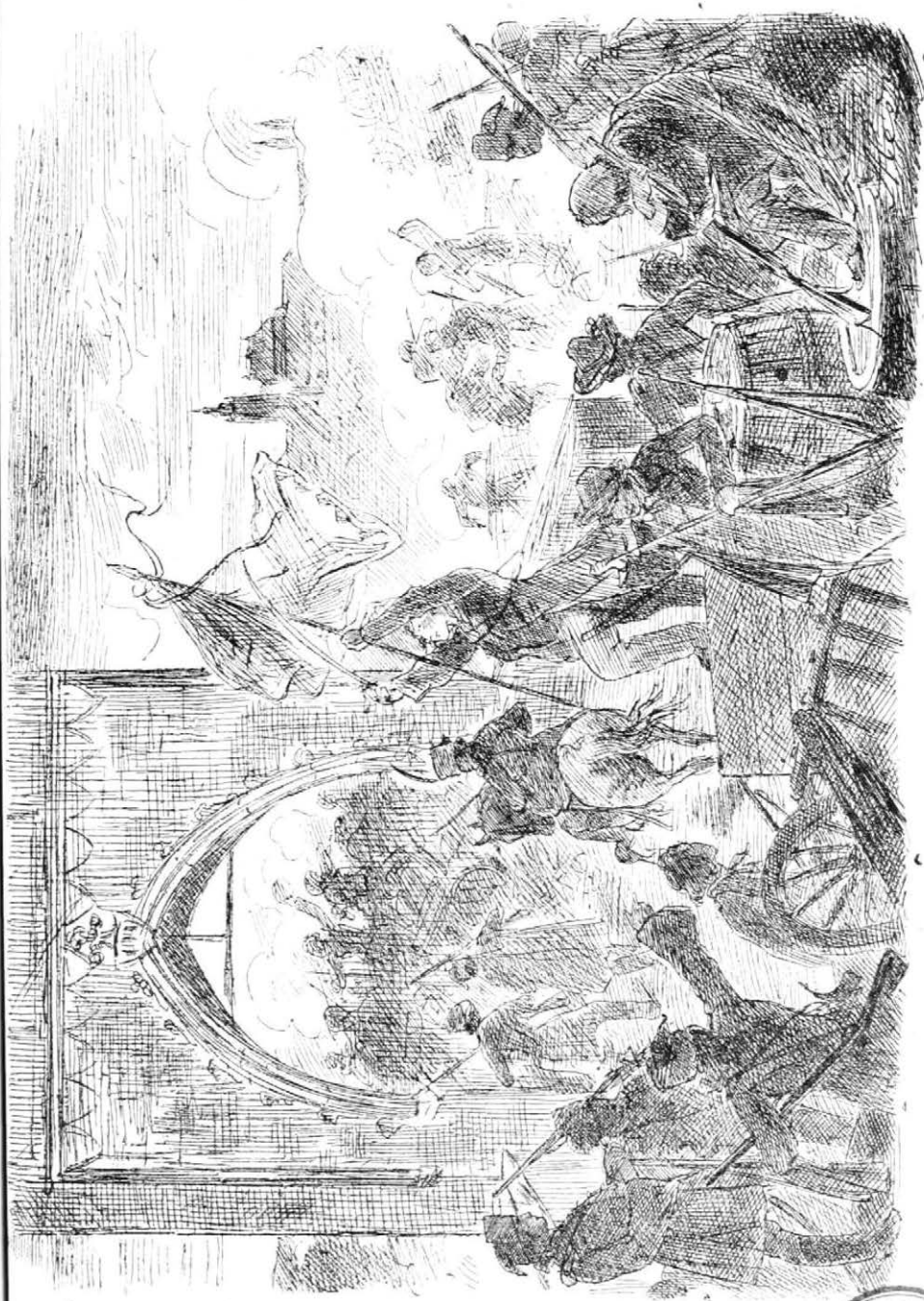
ujeti domů, svému zápasícímu národu na pomoc. Na útěku přijdou do dvora, jehož nájemce, Čech, nemá Maďary rád, protože utiskují Slováky. Ale jest dojat obětavostí těchto maďarských vojáků, kteří se vydali v největší nebezpečnosti, jen aby mohli doma bojovati proti národnímu nepříteli. Zato má Jirásek méně rád ty, kdož tehdá ne ze zápalu pro věc, nýbrž jen z mody, jež hověla lidské ješitnosti neb i vládychtivosti, chopili se zbraně. Proto jak mu jsou milé tehdejší studentské legie, tak si málo celkem váží národních gard měšťanských, poněvadž v nich bylo málo smyslu pro ideu, zato však hodně vojáčkování a při tom i brutality. Cítíme to i z „U nás“, nejvíce však z toho, jak v novelle „Petr Kmínek“ („Osvěta“, 1898; Sebr. sp. sv. 13.) líčí Emanuela Kmínka, někdy hejtmana národní gardy. Co jest zde podáno s humorem, jest v povídce „Gardista“ („Zlatá Praha“, 1890; Sebr. sp. sv. 42.) provedeno s vážností. Jirásek tu totiž líčí, jak surově koňali hronovští gardisté domnělou spravedlnost, při čemž však spíše vybíjeli svou vášnivou nenávist k lidem vinným a nevinným než aby se cítili vojáky národní revoluce, a proto i Jiráskův soud nad nimi jest tak přísný. Jiráskův názor na rok 1848 jest ten, že to byl rok plodný právě tím, že uvolnil energii, dřímající v rozličných vrstvách českého lidu, a tím připravil všecken další rozvoj českého života ve druhé polovici XIX. století.

I z tohoto dalšího rozvoje pak Jirásek zachycuje právě vzrušenější okamžiky, poněvadž ty nejlépe udržují české lidi na vyšší, dějinné úrovni. Takovou událostí jest mu polské povstání z r. 1863. Tehdy kde kdo u nás, i prostí lidé, žili pod dojmem polského boje za svobodu, poněvadž v tom cítili boj za něco i jim velmi blízkého a proto se snažili i pomoci, každý podle svých sil. Tím však silili naši lidé i sami sebe, a tak polské povstání posunulo i nás o značný krok kupředu tím, že i v našich lidech vzbudilo větší touhu i odvahu v boji za vlastní svobodu. To jest také historický smysl Jiráskovy povídky „Sobotka“ („Osvěta“, 1887; Sebr. sp. sv. 24.), v níž ohlas polského povstání proniká až do odlehlého městečka Solnice, mezi prosté řemeslníky, a vyvolává v nich mocné pohnutí. Jest přirozené, že Jirásek ukazuje při tom na posilující vliv i slovanského vědomí, jež tím neméně vzrostlo. To ho také poutá při vzpomínce na válečné události, jež sám zažil a jež tudíž již tím nemohly se nedotknouti jeho fantasie, válečnými obrazy tak snadno vznětlivé. Byla to válka r. 1866, již zažil osobně jako hoch ve svém rodišti, a válka německo-francouzská, již prožil jako oktaván, čta již pilně zprávy z bojiště. V obou případech poutala ho nejvíce myšlenka, že v pruském vojsku bojují i slovanští vojáci, vydávající své životy za cizí, ano vlastně sobě nepřátelské zájmy. Tak v obrázku „Host“ (Sebr. sp. sv. 12.) dojmá ho nejvíce osud polského vojáka, jenž roku 1866 musil v pruské armádě bojovati se svým polským bratrem v rakouské armádě, a v povídce „Na hranicích“ („Lumír“, 1881; „Povídky z hor“, II. vyd.) osud českého vojáka ze Stroužného na kladském pomezí, jenž r. 1870 padl za slávu Pruska u Sedanu. Nikoli však jen pro lidsky smutný běh obou těchto válečných příhod, nýbrž daleko více proto, že skromné ty historie tak názorně ukazují, jaký to byl smutný stav slovanských národů, jež odčiniti musilo býti nejnaléhavější jich snahou.

Jirásek vytvořil nám klasické postavy válečníků skoro ze všech dob, ale předvádí nám i humorné figurky starých, vysloužilých vojáků. Takovým jest na př. Celba, Jenčar nebo Turek, jak mu obecně říkali, v povídce „Maryla“.

Klasickou postavou Jiráskova humoru jest v „F. L. Věkovi“ obřstwachtmistr baron Materna z Květnic a jeho sluha Ignác Ceypek, s copánkem s mašlí, se stříbrným cvočkem v uchu, kuchař, sluha a muzikantská „banda“ v jedné osobě.

Důstojným protějškem Ignácia Ceypka jest v kronice „U nás“ „stará vojna talianská“ Doubenus, se širokým, blaženým úsměvem v pivoňkové

M Aleš: Vzpomínka na rok 1848.

červené tváři, na níž zřejmě, že „žerno mu dobře bere“, vykračující si vždy v pomalém „pospíchání“ po vojensku „paty k sobě, špičky ven“, s italskými reminiscencemi ve stavu podroušeném... E la via di Verona é un bel cammino...“ A kolik těch jiných neznámých českých vojáků uvedl Jirásek na dějiště svých skladeb...!

Vypukla světová válka, nastal boj za osvobození národa, boj rozhodný, v němž nebylo kolísání. Tisícové, ano statisícové českých lidí přihlásili se za jeho bojovníky, na poli válečném i diplomatickém, a ukázali se býti hrdiny, jakých české dějiny neměly od dob husitských. Jest třeba při tom všem, co již o Jiráskovi víme, vůbec slov, čím mu jest tato doba? I kdyby výsledek tohoto zápasu nebyl tak skvělý jaký byl, bylo mu již to ohromné úsilí, toto heroické napětí všech národních sil, mravních a fysických, jistě skvělým odkazem další zase budoucnosti. Ale rozhodný boj přivedl i celý

M. Aleš: Dragoun.

národní zápas, po staletí vedený*, k rozhodnému konci, k vítězství nad nepřitelem. Sen tolika a tolika generací stal se skutkem, nejmělejších cílů osvobození bylo dosaženo. Jak by těchto několik málo let, jež dokázala, o co se tolik generací snažilo, nebylo Jiráskovi i vrcholným obdobím českých dějin, tak vrcholným, že sotva lze v nich najíti dobu historicky větší? Ve skizze „V samotě“ („Topičův Sborník“, roč. V., sv. 8) Jirásek ukazuje, jak bolestně, dusivě doléhala válka svými krvavými událostmi, svou persekucí, násilím, na duši vřele citícího Čecha, který však v hukotu daleké bouře, jež řádí smrtí a zkázou na všech bojištích, rozsetých po veškeré Evropě, po všem takřka světě, slyší i volání „na bdělou stráž“, „k jednotě a mužné síle“, která cítí a věří, „že udeří hodina, kdy nebudeš v osamělém soumraku opakovati si hořká slova velkého Římana“, že nebude, nebude „in servitute“, a jakoby zvony slavně a radostně vyzváněly.“

Národ nalezl v Jiráskově díle všechno, co hledal, posilu z minulosti a naději v budoucnost. Co všechno bylo z jeho díla v jeho citátě z husitské písně při slavnostní přísaze 13. dubna 1918: „Nepřátel se nelekejte, na

*) Jirásek naráží tu na slova Tacitova o dnech římské hrůzovlády: „Dedimus profecto grande patientiae documentum... ita nos in servitute...“ („Dali jsme zajisté převelký důkaz trpělivosti, a jakož starý věk viděl, co by svrchovaného bylo ve svobodě, tak my v porobě, anž vyšetřováním i výměna myšlenek odňata jest...“)

množství nehleďte a hlediž a drž se každý šiku svého!" A co jásavé radosti znělo z jeho slov 16. května r. 1918, jež ohlašovala konečné dovršení našeho obrození: „Budeme moci zaplesati písní nejvyšší, písní svého volného, plného života!"

Tu končí se Jiráskova filosofie českých dějin, tu na rozhraní věků, kdy se naplnilo to, co bylo prorokováno v bibli národa. Československá armáda sklání se v hluboké a vděčné účtě před jeho dílem, které oživilo starou českou vojenskou minulost. Jeho dílo je vzácným odkazem nám i budoucím. Jirásek zanotil nám v něm velikou píseň lásky a síly, národní neohroženosti a statečnosti, k níž ho inspirovala naše veliká minulost.

Dobrotivý osud nechť mu dopřeje síly a zdraví v jeho krásném večeru, aby svou píseň mohl plně dozpívat! — — —

Kapitán prof. JAN GEBAUER:

O střelbě na letadla z letadlových děl malé ráže.

O letadlových dělech malé ráže.

Letadlová děla velké a střední ráže nemohou ostřelovati cílů, jež letí nízko nad zemí, hlavně tehdy ne, když nepřátelská letadla letí nízko nad vlastním územím, neboť v tomto případě by nízko vybuchující granáty více ohrozily vlastní vojsko (nebo obyvatelstvo) a objekty, než by je mohli ohroziti nepřátelští letci. Ke škodě způsobené nepřítelem přistupovala by tu ještě škoda způsobená vlastní letadlovou dělostřelbou.

Letadlová děla větší ráže nemohou ostřelovati cílů jim příliš blízkých ještě z jiného důvodu. Děla tato jsou příliš těžká a tudíž nejsou dosti obratná a otáčivá, aby mohla nepřetržitě sledovati cíl prudce letící poblíže nich.

Proto se na př. povelové tabulky pro letadlová děla větších ráží obvykle omezují na prostor, jehož dolní základna jest ve výši 800 m až 1000 m nad zemí.

Avšak není přípustno ponechati nepřátelským letadlům v prostoru do této výše nad zemí volné pole působení. Jest v živé paměti, že za světové války velké eskadry nízko letících letadel účastnily se bitev pěchoty. Čím níže letí nepřátelské letadlo, tím jistěji vrhá své bomby, tím přesněji pozoruje a fotografuje.

Z těchto důvodů vysvitá, že jest nutno míti účinné zbraně, jimiž by bylo možno s úspěchem bojovati s nízko letícími letadly.

Nejúčinnější takovou zbraní — je-li ihned ve vteřině potřeby po ruce — jest ovšem zase letadlo vlastní, jež jest stejně dobrou zbraní defensivní jako ofensivní. Avšak právě že zbraň tato není vždy po ruce ve vteřině nutné obrany, jest nutno používatí kromě ní ještě jiných zbraní, jež by vůči letadlům byly třeba jen ryze defensivním prostředkem, za to však by měly výhodu stálé, okamžité pohotovosti.

Takovou defensivní zbraň hledáme v letadlových dělech (kulometech) malé ráže.

Jaký jest úkol této zbraně? Chrliti proudy střel na letadlo prudce letící nízko nad zemí. Zasáhnouti cíl a to buď tak, že střela zapálí nepřátelské letadlo, nebo udeří do vitální části letadla a prorazí ji takovou silou, že letadlo bude poškozeno, nebo k dalšímu letu vůbec neschopno.

Rozsah prostoru (vzdálenost cíle, výška cíle nad zemí), v němž bude moci letadlové dělo malé ráže splniti svůj úkol s určitou pravděpodobností úspěchu, závisí na balistických vlastnostech tohoto děla, na jeho výkonnosti.